

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ
КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ (МИНТАҚАВИЙ) МАРКАЗИ**

**“НОГИРОНЛИГИ БОР ШАХСЛАР БИЛАН ИЖТИМОЙ ИШ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ”**

модули бўйича

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тошкент – 2021

**Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан
тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.**

Тузувчи: ЎзМУ, “Ижтимоий иш” кафедраси доценти, социология
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) А.Абдухалилов

Такризчилар: соц.ф.д, проф. Н.Латипова – Ўзбекистон миллий
университети, соц.ф.д. проф. Ш.Содиқова – Ўзбекистон
халқаро ислом академияси, ф.ф.д., проф. С.Каримов –
Самарқанд давлат университети.

*Ўқув -услугий мажмуа Ўзбекистон миллий университети Кенгашининг
қарори билан нашрга тавсия қилинган (2020 йил 24 декабрдаги № 3 -сонли
баённомаси)*

МУНДАРИЖА

⊕

I. ИШЧИ ДАСТУР	3
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	11
III. НАЗАРИЙ МАНБУЛАТ МАТЕРИАЛЛАРИ.	14
IV. АМАЛИЙ МАНБУЛАТ МАТЕРИАЛЛАРИ	66
V. ГЛОССАРИЙ	70
VI. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	74

□

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон, 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармонлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни кредит модул тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш, илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантириш, педагогнинг касбий профессионаллигини ошириш, таълим жараёнига рақамли технологияларни жорий этиш, махсус мақсадларга йўналтирилган инглиз тили, мутахассислик фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, «blended learning», «flipped classroom» технологияларини амалиётга кенг қўллаш бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг мутахассислик фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Модулнинг мақсади: Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курсининг **мақсади** педагог кадрларни инновацион ёндошувлар асосида ўқув-тарбиявий жараёнларни юксак илмий-методик даражада лойиҳалаштириш, соҳадаги илғор тажрибалар, замонавий билим ва малакаларни ўзлаштириш ва амалиётга жорий этишлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш, шунингдек уларнинг ижодий фаоллигини ривожлантиришдан иборат.

Модулнинг вазифалари:

- “Ижтимоий иш” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини такомиллаштириш ва ривожлантириш;

- педагогларнинг ижодий-инновацион фаоллик даражасини ошириш;

- мутахассислик фанларини ўқитиш жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали татбиқ этилишини таъминлаш;

- махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларини ўзлаштириш;

“Ижтимоий иш” йўналишида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларини фан ва ишлаб чиқаришдаги инновациялар билан ўзаро интеграциясини таъминлаш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Модулни ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

Мутахассислик фанлари бўйича тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларга эга бўлишлари талаб этилади:

Тингловчи:

– Етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг янги босқичи;

– Давлат пенсия таъминоти тизимидаги ислохотлар, уларни ўрганишнинг зарурлиги ва асосий йўналишларини;

– Етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болаларнинг ижтимоий-психологик жиҳатларини;

– Ногиронлик тушунчасининг моделлари моҳиятини тушунишни;

– Ижтимоий фанларда фойдаланиладиган замонавий амалий дастурлар мажмуаларини *билиши* керак.

Тингловчи:

– Ижтимоий фанларни ўқитиш бўйича янги технологияларни амалиётда қўллаш;

– ахборот технологияларининг замонавий воситаларидан фойдаланиб илмий-тадқиқотларни ўтказиш;

– экспериментал тадқиқотлар натижаларига ишлов бериш, уларни таҳлил қилиш ва ақс эттириш, хулосалар чиқариш, илмий мақолалар тайёрлаш, тавсияларини ишлаб чиқиш;

– инновацион фаолиятни ташкил этиш;

– илғор тажрибалардан фойдаланиш;

– ўз устида ишлаб, фаннинг янги тадқиқотларини ўқитиш тизимини қўллаш;

– Замонавий шароитда давлат пенсия таъминотини амалга ошириш механизмларини такомиллаштириш, аҳолининг эҳтиёжманд қатламларига кўрсатиладиган ижтимоий хизматлар амалиёти фанлари бўйича маъруза, амалий машғулот ва назорат ишларини ташкил этиш;

– педагогик жараёнда мулоқот услубларини тўғри қўллаш олиш *қўникмаларига* эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

– ахборот коммуникацион технологиялари ва уларни қўллашнинг илмий-назарий ва амалий аҳамиятини билиш;

– Замонавий шароитда давлат пенсия таъминотини амалга ошириш механизмларини такомиллаштириш, аҳолининг эҳтиёжманд қатламларига кўрсатиладиган ижтимоий хизматлар амалиёти фанларининг замонавий йўналишларини ишлаб чиқиш ва оммалаштириш;

– ижтимоий фанларни турли соҳаларга татбиқ қилиш;

– ижтимоий фанларни дастурлар пакети ёрдамида ечишнинг замонавий усулларини қўллаш *малакаларига* эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

– ногиронлиги бор шахсларни реабилитация қилиш технологияларни билаш

– инклюзив таълимни ташкил этишнинг асосий йўналишларини билаш;

– Ота-она қарамоғисиз қолган болаларнинг ижтимоий муаммолари таҳлилин билиш;

– ижтимоий фанлар соҳасида касбий фаолият юритиш учун зарур бўлган билим, қўникма, малака ва шахсий сифатларга эга бўлиш;

– илғор ахборот-технологияларида ишлаш;

– видеодарсларни тайёрлаш;

– эгалланган тажрибани танқидий кўриб чиқиш қобилияти, зарур бўлганда ўз касбий фаолиятининг тури ва характерини ўзгартира олиш;

– ижтимоий фанларда тизимли таҳлил усулидан фойдаланиш йўллари ишлаб чиқиш;

– Замонавий шароитда давлат пенсия таъминотини амалга ошириш механизмларини такомиллаштириш, аҳолининг эҳтиёжманд қатламларига кўрсатиладиган ижтимоий хизматлар амалиётига оид замонавий манбалардан фойдалана олиш *компетенциялари*га эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Хорижий давлатлардаги кредит таълим тизимлари: Америка Қўшма Штатлари кредит тизими (USCS), Кредитларнинг тўплаш ва ўтказишнинг Британия тизим (CATS), Европа кредит тизими (ECTS), Университет кредитларини ўтказишнинг Осиё - тинч океани тизими (UCTS). Кредит тизими асосида таълим жараёнларини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлашнинг инновацион методлари. Кредит-модуль тизимида талабаларнинг мустақил ишини режалаштириш ва ташкил қилиш. Кредит-модуль тизимида педагоглар фаолияти. Кредит-модуль тизимида ўқув жараёнининг услубий таъминоти. Силлабус. Таълим натижалари (Блум таксономияси асосида). Билим даражалари. Таълим натижаларини баҳолаш усуллари.

Таълим соҳасини бошқаришнинг ҳуқуқий асослари. Таълим соҳасига оид қонун ҳужжатлари ва уларнинг мазмуни. Педагог ходимларнинг меҳнат муносабатларини тартибга солиш. Таълим муассасаларида коррупцияни олдини олиш ва унга қарши курашишнинг ҳуқуқий ва маънавий-маърифий асослари.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий таълим тизимига оид қабул қилган фармонлари, қарорлари ва фармойишлари. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Олий таълим тизимига тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг таълим-тарбия жараёнини ташкил этишга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари. Давлат таълим стандартлари, тегишли таълим (мутахассислик) йўналишлари бўйича давлат таълим стандарти, ўқув режалар ва фан дастурлари ва уларга қўйиладиган талаблар. Ўқув режалари ва ўқув фанлари дастурларини такомиллаштириш тамойиллари. Ўқув юкламаларини режалаштириш ва уларнинг бажарилишини назорат қилиш методлари.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизими” модули мазмуни ўқув режадаги “Замонавий шароитда давлат пенсия таъминотини амалга ошириш механизмларини такомиллаштириш”,

“Ногиронлиги бор шахслар билан ижтимоий иш технологиялари”, ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг таълим жараёнида етим ва ота-она қарамғисиз қолган болалар билан ижтимоий иш олиб бориш ҳамда уларнинг ижтимоий ҳимоя тизими ҳақида билиш ва улардан фойдаланиш бўйича касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим жараёнида етим ва ота-она қарамғисиз қолган болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизими ҳамда улар билан ижтимоий иш олиб бориш усулларидан фойдаланиш ва амалда қўллашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

МОДУЛ БЎЙИЧА СОАТЛАР ТАҚСИМОТИ

№	Модуль мавзулари	Аудитория уқув юкلامаси			
		Жами	жумладан		
			Назарий	Амаий машғулот	Кўчма машғулоти
1.	Ногиронликни тушуниш моделлари	4	2	4	
2.	Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилишда хориж тажрибаси	6	2	4	
3	Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий реабилитация қилишнинг технологиялари	4	2	4	
4	Инклюзив таълимни ташкил этиш масалалари	8	2	2	
5	Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш хусусиятлари	4	2	2	
	Жами:	26	10	16	

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1- мавзу. Ногиронликни тушуниш моделлари. (2-соат)

1. Ногиронликни тушунишда тарихий модел.
2. Ногиронликни тушунишда тиббий моделнинг хусусиятлари.
3. Ижтимоий моделнинг ўзига хос жихатлари.

2- мавзу. Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилишда хориж тажрибаси. (2-соат)

1. Европа Иттифоқи давлатларида ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.

2. АҚШда ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.

3. Японияда ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.

3- мавзу. Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий реабилитация қилишнинг технологиялари. (2-соат)

1. Ижтимоий реабилитация тушунчаси.

2. Ижтимоий реабилитациянинг асосий компонентлари.

3. Реабилитацияни олиб бориш босқичлари.

4- мавзу. Инклюзив таълимни ташкил этиш масалалари. (2-соат)

1. Инклюзив таълим тушунчаси.

2. Инклюзив таълимнинг мақсад ва вазифалари.

3. Инклюзив таълимнинг асосий тамойиллари. Инклюзив таълимнинг хусусиятлари.

5- мавзу. Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш хусусиятлари. (2-соат)

1. Бандлик тушунчаси ва унинг турлари.

2. Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш моделлари.

3. Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлашнинг самарадорлигини ошириш йўллари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Ногиронликни тушуниш моделлари. (4-соат)

2-амалий машғулот. Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилишда хориж тажрибаси. (4-соат)

3-амалий машғулот. Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий реабилитация қилишнинг технологиялари. (4-соат)

4-амалий машғулот. Инклюзив таълимни ташкил этиш масалалари. (2 соат).

5-амалий машғулот. Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш хусусиятлари. (2 соат).

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

Хулосалаш (Резюме, Веер) методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айти пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни тарқатади;

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатма материалга ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу яқунланади.

Намуна:

Таҳлил турларининг қиёсий таҳлили					
Тизимли таҳлил		Сюжетли таҳлил		Вазиятли таҳлил	
Афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Муммони келиб	Алоҳида	Ўз вақтида	Муносабат	Вазият	Динамик

чиқиш сабабли ва кечиш жараёнини алоқадорлиги жиҳатидан ўрганиш имкониятига эга	тайёргарликка эга бўлишни, кўп вақт ажратишни талаб этади	муносабат билдириш имкониятини беради	бошқа бир сюжетга нисбатан қўлланишга яроқсиз	иштирокчиларининг (объект ва субъект) вазифаларини белгилаб олиш имконини беради	хусусиятни белгилаб олиш учун қўллаб бўлмайди
<p>Хулоса: Таҳлилнинг барча турлари ҳам ўзининг афзаллиги ва камчилиги билан бир биридан фарқланади. Лекин, улар қаторидан педагогик фаолият доирасида қарор қабул қилиш учун тизимли таҳлилдан фойдаланиш жорий камчиликларни бартараф этишга, мавжуд ресурслардан мақсадли фойдаланишда афзалликларга эгаллиги билан ажралиб туради.</p>					

“ФСМУ” методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади;
- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

•

•

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна.

Фикр: “Тизим атроф муҳитдан ажралган, у билан яхлит таъсирлашувчи, бир-бири билан ўзаро боғланган элементлар мажмуаси бўлиб, тадқиқотлар объекти саналади”.

Топширик: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташхис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент” лардан маъруза машғулотларида тингловчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Намуна. Ҳар бир катакдаги тўғри жавобни баҳолаш мумкин.

Тест

- 1. Тизим қандай сўздан олинган?
- A. modulus
- B. modulis
- C. model

Қиёсий таҳлил

- Оптнер, Квейд, Янг, SR, Голубков моделларини ўзига хос жиҳатларини ажратинг?

Тушунча таҳлили

- Механик тизим тушунчасини изоҳланг

Амалий кўникма

Тизимли таҳлилни амалга ошириш учун мавжуд таҳлил моделларида “SR-моделини қўллаш тартибини биласизми?”

III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-МАВЗУ. НОГИРОНЛИКНИ ТУШУНИШ МОДЕЛЛАРИ.

Режа:

1. Ногиронликни тушунишда тарихий модел.
2. Ногиронликни тушунишда тиббий моделнинг хусусиятлари.
3. Ижтимоий моделнинг ўзига хос жихатлари.

Таянч сўзлар: *ногиронлик, тарихий модел, ногирон одам, тиббий модел, ижтимоий ҳимоя.*

Ногиронлик - тана функцияларининг узлуксиз бузилиши, ҳаётнинг чекланиши ва ижтимоий ҳимояга эҳтиёж пайдо бўлишига олиб келадиган соғлиқнинг бузилиши туфайли ижтимоий етишмовчилик.

Ногиронликнинг моҳиятини, ногирон одам ва жамият ўртасидаги муносабатни тушунишга турли хил ёндашувлар мавжуд. Уларга ногиронлик моделлари дейилади:

1. Тиббий модел. Унинг сўзларига кўра, психофизик ривожланишида нуқсонли бўлган одам касал деб тан олинган. Бу соғлиқни сақлаш нуқтаи назаридан ва мумкин бўлган даволаниш нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Асосий еътибор тиббий диагностика ва даволаш тадбирларига қаратилади. Моделнинг афзалликлари шундаки, у оғир ногиронликка олиб келадиган кўплаб патологик ҳолатлар учун диагностика усулларини ишлаб чиқишга ёрдам бериши. Ногиронлик бу тиббий патология, шунинг учун ногиронлар соғлом одамлардан фарқ қилади.

2. "Дискриминация" модели. Жамоатчилик онгида ногиронлиги бўлган одамлар жамият учун хавф туғдиради, улар ўзларининг номувофиқ хатти-ҳаракатлари билан бошқаларнинг соғлиғи ва мулкига зарар етказиши мумкин деган фикр пайдо бўлди. Ушбу моделнинг натижаси узоқ жойларда жойлашган йирик ёпиқ мактаб-интернатлар, изоляторларнинг қурилиши бўлди.

3. "Ажратиш" модели. (гуруҳни мажбуран ажратиш) Ногиронлиги бўлган одамлар анча пастроқ деб ҳисобланади. Шунинг учун уларнинг яшаш шароитлари сегрегация шаклларига қисқартирилади, бу бўшлиқни чеклашда, танловни чеклашда, ўзига хосликни ифода этиш қобилиятини чеклашда ўзини намоён қилади.

4. "Хавфсизлик" модели. Ушбу модел ногирон болаларни умр бўйи ногирон бўлиб қолган ёш болалар сифатида кўриб чиқади. Ушбу моделдаги таъкидлаш психофизик хусусиятларга ега бўлган одамни атрофдаги дунёнинг қийинчиликлари ва муаммоларидан ҳимоя қилишга, тўлақонли ёрдамни ташкил этишга ва уларнинг атрофидаги муҳитни тарқ этишга қаратилган.

5. "Иқтисодий зарурат" модели. Қийин иқтисодий шароитда бўлган давлатлар учун одатий. Ногиронлиги бор одамларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш жуда зарурият сифатида кўрилмоқда. Бундай ҳолда, ушбу соҳани молиялаштириш минимал бўлиши мумкин.

6. Ижтимоий модел, уларнинг муаллифлари ногиронлиги бўлган одамлардир, ногиронлик муаммосини патология ва жисмоний ногиронлик нуқтаи назаридан емас, балки шахснинг ўз атроф-муҳитига ва жамиятига бўлган муносабатида кўриб чиқади. Шу нуқтаи назардан, чекланган имкониятлар камситиш ва ногиронларни психологик жиҳатдан тўлиқ аъзо сифатида қабул қилишни истамаслик ва атроф-муҳитдаги тўсиқлардан келиб чиқади.

Ушбу ёндашув-моделлардаги шахснинг аҳамияти унинг жамият учун "фойдалилиги" нуқтаи назаридан кўриб чиқилади.

7. "Интеграция" модели. Ногиронлик ижтимоий муаммо сифатида қаралади. Асосий еътибор инсон ва унинг атроф-муҳит ўртасидаги муносабатларга қаратилган. Бу ерда ногиронлар кўпроқ аномалияларга қараганда кўпроқ мазлум гуруҳ сифатида кўришади. Ногиронликнинг моҳияти - еълон қилинган ҳуқуқларнинг тенглиги билан имкониятлар тенгсизлигидир. Ушбу моделга асосланиб, ногирон, унинг қобилияти ва жамият учун фойдалилигидан қатъи назар, ижтимоий ёрдам ва ғамхўрлик

объекти сифатида қаралади, унга ўзини ўзи амалга оширишни максимал даражада ошириш учун шароит яратишга қаратилган.

"Ногирон" тушунчаси. Ногиронлик сабаблари. Ҳар хил асослар бўйича ногиронларни таснифлаш.

Ногирон - бу касаллик, тана жараёнларининг оқибатлари ёки ҳаётнинг чекланишига олиб келадиган нуқсонлар натижасида келиб чиқадиган ва унинг ижтимоий ҳимоясини талаб қиладиган тана функцияларининг доимий бузилиши билан касалланган шахс.

Ногиронликнинг сабаблари жуда хилма-хилдир, аммо Россия Федерацияси қонунларида кўзда тутилган формулалар мавжуд ва ногиронликнинг келиб чиқиш сабабларига қараб ногиронликнинг сабабларини аниқлашда тиббий ва ижтимоий экспертиза муассасалари томонидан қўлланилади:

- Умумий касаллик; (ногиронлик турли касалликлар ёки шикастланишлар натижасида бўлганида).

- болалиқдан ногирон; (18 ёшдан ошган фуқаролар учун белгиланади, болалиқ даврида рўй берган касаллик, шикастланиш ёки ногиронлик туфайли ногиронлик 18 ёшга тўлмасдан олдин содир бўлган бўлса).

18 ёшга тўлмаган шахсга "ногирон бола" тоифаси берилади.

- Касбий касаллик; (ўткир ва сурункали касб касалликлари (заҳарланиш) туфайли ногиронлиги бўлган фуқаролар томонидан белгиланади).

- меҳнат жароҳати; (ишдаги баҳциз ҳодиса билан боғлиқ соғлиққа зарар етказиш натижасида ногиронлиги бўлган фуқаролар учун белгиланади).

- Ҳарбий травма; (ҳарбий хизматдан бўшатиш билан боғлиқ фуқаролар томонидан белгиланади собиқ ҳарбий хизматчиларнинг ногиронлиги ватанни ҳимоя қилиш пайтида олинган жароҳатлар (жароҳатлар, жароҳатлар, чайқалишлар) ёки касаллик туфайли, шу жумладан фронтда бўлиш муносабати билан, бошқа давлатлар ҳудудларида ҳарбий хизматда бўлиш. жанг бўлган жойда ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш пайтида).

- касаллик ҳарбий хизмат пайтида олинган; (собик ҳарбий хизматчининг ногиронлиги ҳарбий хизмат пайтида олинган касаллик, яраланиш (шикастланиш, травма, контузия) натижасида, ҳарбий хизмат мажбуриятларини (хизмат вазифаларини) бажариш билан боғлиқ бўлмаган бахциз ҳодиса натижасида келиб чиққан ёки аниқланмаган ҳолларда; ҳарбий хизмат мажбуриятларини (хизмат вазифаларини) бажариш билан боғлиқ емас.

- Касаллик авария муносабати билан ҳарбий хизмат мажбуриятларини (хизмат вазифаларини) бажаришда, бошқа ҳарбий хизмат мажбуриятларини (хизмат вазифаларини) бажаришда, Чернобил АЕСдаги авария оқибатларини бартараф етиш мажбуриятларини бажаришда олинган;

- "Маяк" жамоат бирлашмасида ҳарбий хизматнинг бошқа хизмат вазифаларини (хизмат вазифаларини) бажариш пайтида авария билан боғлиқ касаллик;

- касаллик радиация таъсирининг оқибатлари билан боғлиқ; (у фуқаролар учун радиация таъсир қилиш билан боғлиқ касалликлар учун ногирон деб топилганда белгиланади).

- Ҳарбий хизмат вазифаларини (хизмат вазифаларини) бажаришда келиб чиқадиган касаллик (шикастланиш, шикастланиш, контузия, шикастланиш) махсус хавф бўлинмаларининг ҳаракатларида бевосита иштирок етиш билан боғлиқ.

Белгиланган формулаларга қўшимча равишда, бошқа сабаблар ҳам мавжуд.

- экологик омил;

- оиладаги алкоголизм, гиёҳвандлик;

- ҳомиладор аёллар дуч келадиган касалликлар (қизилча);

- ирсий патологиялар, туғма аномалиялар.

Барча ногиронлар турли сабабларга кўра бир нечта гуруҳларга бўлинган:

- ёшига қараб: ногирон болалар, ногиронлар;

- ногиронлик келиб чиқиши бўйича: болаликдан ногиронлар, уруш ногиронлари, ногирон меҳнат, ногирон умумий касаллик;

- касалликнинг хусусиятига кўра ногиронлар мобил, паст ҳаракатчан ва ҳаракатсиз гуруҳларга кириши мумкин;

- меҳнат қобилиятининг даражасига кўра: ногиронлар ва ногиронлар, И гуруҳ ногиронлари (ногиронлар), ИИ гуруҳ ногиронлари (вақтинча меҳнатга қобилиятсиз ёки чекланган ҳудудда ишлашга қодир), ИИИ гуруҳ ногиронлари (меҳнат шароитида ишлашга қодир).

Ногиронлик - бу ҳеч қандай жамият қочиб қутула олмайдиган ижтимоий ҳодисадир.

Ногиронларга нисбатан ижтимоий сиёсатнинг моҳияти ижтимоий соҳани самарали ривожлантиришга, ногиронлиги бўлган фуқароларнинг яшаш шароитлари ва турмуш шароитларини, аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини яхшилашга қаратилган давлат, сиёсий ва ижтимоий институтларнинг фаолияти.

Шу нуқтаи назардан, ижтимоий соҳа деганда ногиронлар ва уларнинг оилалари ҳаётини таъминлайдиган фаолиятнинг барча соҳалари тушунилади: одамлар учун меҳнат ва дам олиш шароитларини яратиш, уларнинг ҳаёти ва бўш вақтлари, моддий фаровонлик даражаси, таълим, тарбия ва соғлиқни сақлаш. Ва ҳоказо. иқтисодий ва миллий муносабатлар, жамият, давлат ва ногиронлар ўртасидаги муносабатлар.

Ногиронларга нисбатан устувор сиёсатни ишлаб чиқиш, давлат ногиронлик сиёсатида асосий йўналиш сифатида қуйидаги йўналишларни ажратишни назарда тутди:

- ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш ва қўллаб-қувватлашга қаратилган қонун ҳужжатларини такомиллаштириш;

- аҳолининг ушбу тоифасига нисбатан ижтимоий онгнинг ўзгариши;

- ногиронларга ижтимоий реабилитация ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш тизимини такомиллаштириш;

- ногиронликнинг олдини олиш ва олдини олиш механизмларини такомиллаштириш;

- ногиронлар учун ижтимоий хизматлар (касалхоналар, ярим касалхоналар, уй шароитида парваришлаш, ижтимоий маслаҳат, шошилиш ижтимоий хизматлар ва бошқалар);

- ногиронларнинг таълим соҳасидаги ижтимоий кафолатлари;

- меҳнат дунёсида ногиронлар ҳуқуқларининг кафолатлари;

- моддий хавфсизлик кафолатлари, турар жой билан таъминлаш;

- ногиронларнинг бўш вақтларини ташкил етишга кўмаклашиш;

- тўсиқсиз муҳитни яратиш муаммосини ҳал қилиш;

- ногиронлар учун пенсия таъминоти;

- техник воситалар (автомобиллар, ногиронлар аравачалари, протезлар, махсус шрифтли босма нашрлар, овоз кучайтирувчи ускуналар ва бошқалар) билан таъминлаш;

- ногиронлар учун ижтимоий имтиёзлар.

Ижтимоий технологиялардан фойдаланишнинг асосий мақсадлари:

- инсоннинг ёрдамга муҳтожлик ҳолатини енгиб ўтиш;

- ҳаёт ва фаолиятнинг янги шароитларига мослашишда ёрдам бериш;

- ногирон учун янги, муносиб яшаш муҳитини шакллантириш;

- йўқолган инсон қобилиятлари ва функцияларини тиклаш ва қоплаш.

Ушбу мақсадлар ногиронларни самарали ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва ёрдам учун ишлатилиши мумкин бўлган ижтимоий технологияларни белгилайди.

1. йўқолган функцияларни, қобилиятларни ва психологик ҳолатни тиклашга ва иложи бўлса, одамни нормал, тўлиқ ва фаол ҳаётга қайтаришга имкон берадиган ижтимоий реабилитация. Ногиронларни ижтимоий реабилитация қилиш тизимига тиббий-ижтимоий, психологик-педагогик, ижтимоий-иқтисодий, касбий ва маиший реабилитация турлари киради.

Ижтимоий реабилитация ижтимоий ва экологик йўналишни ва ижтимоий мослашишни ўз ичига олади.

Ижтимоий ва маиший мослашув - бу аниқ ижтимоий ва экологик шароитларда ногиронларнинг ижтимоий ва оилавий ва уй-рўзгор фаолиятининг энг мақбул усулларини белгилаш ва уларга мослашиш.

Ижтимоий мослашув чораларига қуйидагилар киради:

- ногиронга ва унинг оиласига маълумот бериш ва маслаҳат бериш;
- ногирон ва унинг оиласини "мослаштириш" машғулоти;
- ногирон учун машғулоти: шахсий парвариш (ўзига хизмат кўрсатиш); шахсий хавфсизлик; ижтимоий кўникмаларни ўзлаштириш;
- ногиронларни реабилитация қилиш ва улардан фойдаланишда ўқитишнинг техник воситалари билан таъминлаш;
- ногироннинг уй-жойини унинг еhtiёжларига мослаштириш.

Ижтимоий-экологик йўналиш - бу ижтимоий ёки оилавий-ижтимоий фаолият турини кейинчалик танлаб олиш мақсадида ногироннинг энг ривожланган функциялари таркибини аниқлаш тизими ва жараёни.

Ижтимоий-экологик йўналтирилган фаолият қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ижтимоий ва психологик реабилитация (психологик маслаҳат, психодиагностика ва ногироннинг шахсини текшириш, психологик тузатиш, психотерапевтик ёрдам, психопрофилактика ва психохигиеника иш, психологик машғулоти, ногиронларни ўзаро қўллаб-қувватлаш гуруҳларига жалб қилиш, алоқа клублари, шошилинч (телефон орқали) психологик ва тиббий-психологик ёрдам);

- ўқитиш: алоқа, ижтимоий мустақиллик, дам олиш, бўш вақтни ўтказиш, жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш;

- шахсий муаммоларни ҳал қилишда ёрдам бериш;

- оиланинг ижтимоий ва психологик ҳомийси.

Ижтимоий таъминот - давлатнинг ўз фуқароларини, шу жумладан мустақил яшаш воситаларига ега бўлмаган ёки зарур еhtiёжларни қондириш учун етарли бўлмаган миқдорда оладиган ногиронларни таъминлашда иштирок етиши.

Ижтимоий ҳимоя технологияси қуйидаги элементларни ўз ичига олади:

- тегишли меъёрий-ҳуқуқий базани шакллантириш;
- мажбуриятлари ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилишни ўз ичига оладиган ташкилотлар ва муассасалар доирасини ва ушбу ташкилотлар фаолиятининг тартибини белгилаш;
- ногиронларнинг ижтимоий таъминоти учун зарур бўлган маблағларни тўплаш;
- тегишли тўловларни тўлаш ва уларни мунтазам равишда тўлаш тартибини белгилаш;
- ногиронларни нормал ва тўлиқ ҳаёт кечириши учун зарур жиҳозлар (ногиронлар аравачалари, протезлар, автоуловлар ва бошқалар) билан таъминлаш;
- тизимли ва малакали тиббий ёрдамни ташкил этиш ва амалга ошириш.

Ижтимоий хизматлар - ногироннинг турли хил ижтимоий хизматларга бўлган еҳтиёжларини қондиришга қаратилган ишларни ташкил этиш ва амалга ошириш бўйича тадбирлар. Ижтимоий ёрдам таркибида ногиронга тизимли равишда ғамхўрлик қилиш, зарур ижтимоий хизматларни олишга кўмаклашиш, касбга ўқитиш ва иш билан таъминлаш, маълумот олиш, бўш вақт ва мулоқотни ташкил этишда ёрдам бериш ва ҳоказоларни ажратиб кўрсатиш мумкин.

Ушбу ижтимоий технология ижтимоий ёрдам технологияси билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, бу ҳаётий ва салбий ҳаётий вазиятларни бартараф этишга ёки зарарсизлантиришга қаратилган бир марталик ёки қисқа муддатли ҳаракатлардир. Ногиронга ижтимоий ёрдам фавқулодда ёки шошилинч равишда ижтимоий ёки ижтимоий-тиббий патронаж шаклида, касалхоналарда, уйларда ёки кундузги парваришlash марказларида ва уйда кўрсатилиши мумкин.

Назорат саволлар:

1. Ногиронликни тушунишда тарихий моделнинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Ногиронликни тушунишда тиббий моделнинг мазмуни.
3. Ногиронликни тушунишда ижтимоий моделнинг келиб чиқиши.

2-МАВЗУ. НОГИРОНЛИГИ БОР ШАХСЛАРНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ.

Режа:

1. Европа Иттифоқи давлатларида ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.
2. АҚШда ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.
3. Японияда ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.

Таянч сўзлар: *ногиронлик, жаҳон сивилизацияси, жамоат транспорти, реабилитация, ижтимоий ҳимоя.*

Ижтимоий амалиётда фуқаролар ҳуқуқларининг тенглиги ғояси фақат 20-асрдан бошлаб, енг аввало жамиятнинг муайян қатламлари учун бошқалар билан тенг ҳуқуқларни ҳимоя қилиш орқали кенг татбиқ етила бошланди.

Ногиронлар Ғарбда ҳамма билан тенг ҳуқуққа ега бўлганлар қаторида охирги бўлди. Жамият ногиронларни ижтимоий изоляция қилиш керак бўлса, демократияда ҳеч қандай маъно йўқлигини дарҳол англамади. Ҳеч бир жойда ногиронларнинг фаровонлиги ўз-ўзидан келиб чиқмайди. Улар у учун пикет ва митинглар ўтказишди. Кураш икки йўналишда ўтди: бошқа одамлар билан тенг шароит ва имкониятларга ега бўлиш ҳуқуқи ва шахснинг туғма қобилиятларини ривожлантириш ҳуқуқи, мустақил, мазмунли ва фаол яшаш ҳуқуқи.

Ривожланган мамлакатларда ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизимлари ногиронлар ҳуқуқларининг норматив бирлашиши, давлат органлари, жамоат ва хайрия ташкилотларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари,

ушбу соҳадаги фаолият шакллари ва усуллари билан ифодаланган бири-бирига боғлиқ бўлган бир қатор элементларни ўз ичига олади.

Ногиронлар ва ногиронларнинг тенг ҳуқуқлари принципини конституциявий ва бошқа меъёрий жиҳатдан бирлаштириш, бир қатор сабабларга кўра, шу жумладан ногиронлиги сабабли одамни камситишни тақиқлаш қатор хорижий мамлакатлар қонунчилигига хосдир.

XVII аср ўқитувчилари томонидан табиий инсон ҳуқуқлари концепциясида қонуний принцип сифатида ифодаланган ва асослаб берилган Ер юзидаги барча инсонларнинг тенглиги ғояси 1776 йилда СИТА мустақиллиги декларациясида мустаҳкамланган, кейинчалик у 1789 йилда Инсон ва Франция фуқаролари декларациясида, бошқа актларда ўз аксини топган. ...

Жаҳон сивилизациясининг гуманитар соҳадаги ютуғи БМТ томонидан 1948 йилда Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясини қабул қилиш еди. У тўғридан-тўғри ногиронларга бўлган муносабат бўлимларини ўз ичига олмади, аммо у "истисносиз барча одамлар" учун ҳуқуқларнинг тенглигини еълон қилди.

Бунинг ортидан 1975 йилда БМТнинг ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги декларацияси қабул қилинди. "Ногиронлар," дейди у, "жароҳати ёки ногиронлигининг келиб чиқиши, табиати ва оғирлигидан қатъи назар, худди шу ёшдаги ватандошлари каби бир хил асосий ҳуқуқларга ега, бу биринчи навбатда қониқарли яшаш ҳуқуқини англатади. иложи борича нормал ва тўлиқ қонли ".

Ногиронлар ва ногиронлар учун тенг ҳуқуқлар принципи барча шахсларнинг эҳтиёжлари, истисносиз, бир хил даражада муҳимлигини англатади. Жамиятда мавжуд бўлган воситалар ногиронларнинг яшаш шароитларини яратадиган тарзда фойдаланилиши керак, бунда улар ҳар бир инсоннинг ўзига хос бўлган жамиятдаги барча инсоний фаолият шаклларини амалга ошириши мумкин.

Америка Қўшма Штатларида ногиронларнинг ҳуқуқлари қонун билан мустаҳкамланган ва инсонга нисбатан камситишни тақиқловчи умумий фуқаролик ҳуқуқлари тизимига киритилган. Бу борадаги асосий меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат 1990 йилда қабул қилинган "Ногиронлар тўғрисида" ги қонун бўлиб, ушбу ижтимоий гуруҳнинг ҳуқуқларини федерал даражада ҳимоя қилади ва меҳнат муносабатларида, давлат идораларида, жамоат жойларида, савдо ва транспортда камситишни тақиқлайди. Қонун барча давлат даражаларидан ногиронларнинг "турли фаолиятлар, дастурлар ва хизматлардан олинадиган имтиёزلардан тенг фойдаланишларини" таъминлашни талаб қилади. Бунга давлат таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий хизматлар, судлар, сайлов участкалари ва шаҳар йиғилишларидан фойдаланиш кирди. Қонун "ногиронларга нисбатан камситилишнинг олдини олиш учун сиёсат, амалиёт ва тартибдаги оқилона ўзгартиришларни" талаб қилади. Бундан ташқари, тегишли давлат хизматлари ва қурилиш компаниялари ногиронлар аравачасидан фойдаланувчилар учун қулайлик яратиш мақсадида янги бинолар қуришда ва мавжуд бино ва иншоотларни таъмирлашда ногиронлар тўғрисидаги маълумотларни ҳисобга олишлари керак. Жамоат транспорти органлари ногиронларни ўз хизматларини кўрсатишда камситмасликлари керак. Йўлга чиқиш, тушириш ва саёҳат қилишда ногиронлиги бўлган одамларга тегишли шароитлар яратиш ёки анъанавий жамоат транспортдан мустақил равишда фойдалана олмайдиган ногиронлар учун махсус транспорт воситалари билан таъминлаш кўзда тутилган. АҚШнинг ногиронлиги тўғрисидаги бандлик тўғрисидаги қонуни ишга қабул қилиш, лавозимга ўтиш, касбий тайёргарлик ва иш ҳақи олишда уларга нисбатан камситишни тақиқлайди.

Канада Конституцияси ногиронларнинг тенглиги ва жисмоний ёки ақлий ногиронлик асосида уларга нисбатан камситишнинг мумкин эмаслиги принципини ҳам тасдиқлайди.

1994 йилда Германия Федератив Республикасининг Асосий қонунига қуйидаги мазмун билан тузатишлар киритилди: "Ҳеч ким ўзларининг

ногиронлиги (ақлий ёки жисмоний) туфайли бузилмаслиги керак." Ҳозирги вақтда Германия Федератив Республикаси Ижтимоий қонунлар кодексининг (ногиронларни реабилитация қилиш ва жамиятда иштироки) қабул қилиш тартибини яқунлади, унда реабилитация ва ногиронларнинг ҳуқуқларини таъминлаш масалаларига оид ҳуқуқий кўрсатмалар жамланган. Кодексга киритилган ўзгартиришлар 2001 йил 1 июлдан кучга кирди.

Бирлашган Қиролликнинг 1995 йилда қабул қилинган "Ногиронликни камситмаслик тўғрисида" ги қонуни ногиронлар ва ногиронлар учун тенг ҳуқуқлар принципини ҳам ўз ичига олади.

Венгрияда тенг ҳуқуқлар принципи 1998 йил "Ногиронлар ҳуқуқлари ва улар учун тенг имкониятлар тўғрисида" ги қонун билан мустаҳкамланган.

Хитойнинг 36 та қонунида ногиронларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини кафолатлайдиган қоидалар мавжуд.

Мамлакатда ногиронлар сони тўғрисида статистик маълумотларнинг мавжудлиги, ногиронлар сонининг ўсиш динамикасини башорат қилиш ва аниқлаш, ногиронликнинг сабаблари, унинг олдини олиш бўйича чора-тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш ва ушбу мақсадлар учун давлатнинг мумкин бўлган харажатларини аниқлаш муҳимдир.

Учинчи минг йилликда дунё аҳолиси ногиронлар борлигини ва улар учун нормал яшаш шароитларини яратиш зарурлигини англашлари керак. Статистик маълумотларга кўра, сайёрамиз аҳолисининг ўртача 10% (500 миллиондан ортиқ киши) туғма ёки орттирилган ногиронликка ега, ҳар ўн кишидан бири жисмоний ногиронлардан азият чекмоқда. ақлий ёки ҳиссий нуқсонлар ва умумий аҳолининг камида 25% соғлиқни сақлаш бузилишларидан азият чекмоқда. Тахминан ҳар тўртта оилада ногирон киши бор.

Ушбу рақамлар муаммонинг кўлами ҳақида маълумот беради ва умумий хусусиятга қўшимча равишда, ушбу ҳодисанинг ҳар қандай мамлакатда, айниқса аҳолиси кўп бўлган мамлакатларда кенг тарқалганлигини кўрсатади. Россия Федерацияси Ташқи ишлар

вазирлигининг маълумотномасига кўра (2001 йил 25 апрелдаги 653 / дгч), Хитойда 60 миллиондан ортиқ ногиронлар бор, бу аҳолининг 5 фоизини ташкил этади, АҚШда - 54 миллион ногирон. 19% ни ташкил қилади.

Дунёдаги ногиронлар, айниқса, меҳнатга лаёқатли ёшдаги одамлар сонининг ўсиш динамикаси, айниқса, Канадада келгуси 15 йил ичида уларнинг сони икки баравар кўпайиши мумкинлигини ташвишга солмоқда. Енг ноқулай вазият маҳаллий аҳоли орасида баҳоланади, бу ерда катта ёшли аҳолининг қарийб 30% ақлий ва жисмоний ногиронлардан азият чекади - бу мамлакатдаги ўртача кўрсаткичдан 2 баравар юқори (Россия ТИВнинг 2001 йил 25 апрелдаги маълумотлари). (()

Ногиронларнинг халқаро миқёсда ўсиши дунё кўрсаткичларининг ёмонлашувидан далолат берувчи индикаторнинг ўсиши билан, шунингдек, ногиронликни аниқлаш мезонларининг кенгайиши, авваламбор қариялар ва айниқса болалар билан боғлиқдир. Умумий ногиронлар контингентидан еркаклар 50% дан кўпроқни, аёллар 44% дан кўпроқни, 65-80% ни қариялар ташкил этади.

Дунёда ногиронликнинг бошланишининг сабаблари қуйидагилар:

юрак-қон томир тизимининг касалликлари (25% дан ортиқ);

малигн неоплазмалар (22% дан ортиқ);

шикастланишлар (14% дан ортиқ);

нафас олиш ва сил касалликлари (тахминан 8%);

руҳий касалликлар (тахминан 3%).

Қон айланиш тизимининг касалликлари орасида сереброваскуляр касалликлар (35% дан ортиқ) ва юрак-қон томир касалликлари (37% дан ортиқ) етакчи ўринни егаллайди, уларнинг даражаси ҳар 10 минг аҳолига 15,1 ва 14,8 та.

Ногиронликнинг тарқалиши асосан қишлоқ аҳолисига қараганда шаҳар аҳолиси орасида юқори.

Дунёнинг барча ривожланган мамлакатларида ногиронларнинг умумий сонининг ва айниқса ногирон болалар сонининг кўпайиши (Буюк Британияда

0,12% дан Канадада ногиронларнинг умумий сонининг 18% гача) ушбу ногиронликнинг олдини олиш ва болалар ногиронлигининг олдини олиш муаммоларини ушбу мамлакатларнинг миллий устуворликлари қаторига киритди (маълумот). Россия ташқи ишлар вазирлиги 2001 йил 25 апрел) ".

"Ногиронликнинг олдини олиш" атамаси ногиронларнинг имкониятларини тенглаштириш бўйича стандарт қоидаларга мувофик жисмоний, ақлий, ақлий ва ҳиссий нуқсонларнинг пайдо бўлишининг олдини олишга қаратилган (биринчи даражадаги профилактика) ёки нуқсоннинг доимий функционал чеклаш ёки ногиронликка айланишининг олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни амалга оширишни англатади. иккинчи даражали).

Германия Федератив Республикасида, Ижтимоий қонунлар кодексига биноан, давлат ногиронларни реабилитация қилишга ва касалликни ерта аниқлашга имкон беради, уларни имкон қадар кўпроқ жамият ҳаётига жалб қилиш, касалликнинг оқибатларини бартараф етиш ёки камайтириш учун барча мавжуд воситалардан фойдаланади.

Дастлабки босқичда, қоида тариқасида, тиббий хизматлар кўрсатилади; ногиронлик хусусиятини инобатга олган ҳолда шифохоналарда, санаторий-курорт ташкилотларида ва 19 махсус реабилитация марказларида (3200 ўринли) терапевтик гимнастика ва спорт, массаж, махсус терапия орқали даволаниш. Марказлар протезлар ишлаб чиқаради, ортопедия ва бошқа ёрдам воситалари билан таъминлайди. Бундай ҳолда, иложи бўлса, амбулатория шароитида даволаниш афзалроқдир.

Реабилитация тадбирларининг иккинчи босқичида меҳнат бозорида кейинги ишлаш, касбга ўқитиш ва қайта тайёрлаш учун зарур кўникмаларни олишга (жисмоний имкониятлар, мойилликлар, касбий мослик ва тажрибани ҳисобга олган ҳолда) ёрдам кўрсатилади. Ушбу мақсадларга катталар учун (15 минг ўринли) 28 та касб-хунар таълими муассасалари хизмат кўрсатадилар, уларнинг ўқув режасида савдо, маъмурият, саноат, технология,

шунингдек соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизмат соҳаларида касбларни егаллаш киради. Агар керак бўлса, интернатда яшаш мумкин.

Ақлий заиф ногиронлар учун шунга ўхшаш вазифаларни бажарадиган 8 та махсус ўқув марказлари мавжуд (457 ўрин учун).

Шифокорлар, психологлар ва ўқитувчилар назорати остида бўлган ва соғлиқ учун соғлиқ учун ишлаб чиқариш билан шуғулланиш мумкин бўлмаган ёшлар 46 махсус ўқув юртларидан бирида (жами 12,3 минг ўрин) уларга мос бўлган касбларнинг асосларини ўргандилар.

АҚШ, Буюк Британия, Канада, Германияда болалар ногиронлиги профилактикаси бўйича миллий дастурларнинг амалга оширилиши натижасида янги туғилган чақалоқларнинг деярли 100% ирсий касалликлар - фенилкетонурия ва туғма гипотироидия текширувидан ўтказилиб, бу касалликларни ўз вақтида аниқлаш, мақсадли даволаш ва болада ақлий заифликни олдини олиш имконини беради. Ситогенетик ва перинатал тадқиқотлар ёрдамида ирсий ва туғма нуқсонли болалар туғилишининг олди олинади. Ерта аудиологик диагностика туғма карлик ва болаларни ерта реабилитация қилиш имкониятини беради.

Ушбу давлатларнинг мумкин бўлган харажатларни аниқлаш ва реабилитация тадбирларини амалга ошириш учун маблағларни реал тақсимлаш бўйича тажрибаси ижобийдир. 1999 йил маълумотларига кўра, ушбу мақсадлар учун Германияда (6,6 миллион ногирон), Канадада (4,2 миллион ногирон) - 53 миллиард белги (тахминан 675,2 миллиард Россия рубли) - тахминан 1, 5 миллиард шам. доллар (тахминан 27 миллиард рубл), Буюк Британияда (5 миллион ногирон одам) - тахминан 1 миллиард фунт. ст., бу 41 миллиард рубл. (Россия ташқи ишлар вазирлигининг 2001 йил 25 апрелдаги маълумотлари) .13

Чет ел мамлакатларининг қонунчилиги ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш институтларини ўрнатади, ушбу фуқароларни ва улар учун жавобгар бўлганларни ҳимоя қилиш дастурларини амалга оширишда иштирок

етадиган ёки ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш масалаларини мувофиқлаштирувчи давлат органларининг доирасини белгилайди.

70-йилларнинг ўрталаридан бошлаб дунёдаги бир қатор давлатлар ногиронлар муаммолари бўйича махсус қонун ҳужжатларини қабул қилдилар. Улар Россия учун амалий қизиқиш уйғотади.

Масалан, Германияда ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилишнинг учта шакли мавжуд, яъни ижтимоий суғурта, компенсация ва ёрдам.

Ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш масалалари қонунлар билан тартибга солинади:

1974 йилда ногирон;

Реабилитация тадбирларининг бир хиллиги тўғрисида 1974 йил;

Ногиронларга жамоат транспортдан фойдаланишда ёрдам бериш тўғрисида, 1979 йил;

2000 йилда ногиронлар орасида ишсизликка қарши кураш тўғрисида;

Ижтимоий қонунлар кодекси.

Ушбу ҳужжатларда ногиронларнинг ҳуқуқлари ва реабилитациясини таъминлаш, шу жумладан уларнинг сайлов ҳуқуқи, ўқитиш, таълим олиш, жамоат транспортдан фойдаланиш, иш жойлари учун махсус жиҳозлардан фойдаланиш, меҳнат бозорида ўз мавқеини яхшилаш, аҳолининг ушбу тоифасидаги ишсизликни камайтиришга оид ҳуқуқий кўрсатмалар мавжуд.

Буюк Британияда ногиронлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимининг қонуний асослари қуйидагилардан иборат:

1948 Миллий ёрдам;

1986 йилда ногиронлар тўғрисида;

1991 Ҳаётий ногиронлик нафақалари ва ишлайдиган ногиронлар;

1994 Ижтимоий таъминот;

1995 йилда ногиронларни камситмаслик тўғрисида ва бошқалар.

Ушбу қонунлар конституциявий ҳуқуқлар билан бир қаторда; ногиронларнинг ўқитиш ва таълим олиш ҳуқуқларини, истеъмол товарлари, ижтимоий хизматлар, таълим муассасалари ва турар-жойлардан, иш топишда

ундан осонроқ ва қулай фойдаланиш ҳуқуқини еълон қилиш. Амалга оширилган барча темир йўл поездлари ногиронларни ташиш учун тўлик жиҳозланган бўлиши керак, шу жумладан ногиронлар аравачалари учун қулайликлар. 2000 йил охиридан бошлаб ушбу қоидалар янги шаҳар автобуслари ва шаҳарлараро автобусларга нисбатан қўлланилади.

Ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш дастурларини амалга оширишда дунёнинг ривожланган мамлакатларида давлат идоралари, жамоат ташкилотлари ва хайрия бирлашмалари иштирок етмоқда.

Америка Қўшма Штатларида Адлия вазирлиги ногиронлик бўйича федерал қонунга риоя қилиш ва ҳар қандай камситилмаслик учун жавобгарликни ўз зиммасига олади.

Бошқа федерал агентликларга турли соҳаларда ногиронларнинг ҳуқуқларини таъминлаш учун назорат функциялари берилган;

Таълим вазирлиги (Махсус таълим дастурлари бўлими);

Соғлиқни сақлаш ва хизмат кўрсатиш вазирлиги (Фуқаролик ҳуқуқлари идораси);

Уй-жой ва шаҳарсозлик вазирлиги (ногиронлик ҳуқуқлари ва уй-жой олиш имкониятлари тенг бирликлари);

Меҳнат вазирлиги (меҳнат шартномаси дастурлари идораси);

Транспорт вазирлиги (вазирлик қошидаги шаҳар транспорти федерал бошқармаси);

Фахрийлар ишлари вазирлиги (ногиронлар фахрийлари учун);

Қишлоқ хўжалиги вазирлиги (ногиронлар учун бепул озиқ-овқат маркаларини тарқатиш, дўконларда озиқ-овқатга алмаштириладиган бўлим);

фуқаролик ҳуқуқлари бўйича комиссия;

Тенг бандлик имкониятлари бўйича комиссия ва бошқалар.

Канадада 30 дан ортиқ вазирликлар, идоралар ва бошқа давлат идораларида ногиронлик муаммоларини ҳал қилиш учун дастурлар мавжуд. Ногиронларнинг ижтимоий мослашувини умумий мувофиқлаштириш Инсон ресурсларини ривожлантириш вазирлиги (ногиронлар учун бюро) томонидан

амалга оширилади. Бюро бошқа давлат муассасалари билан ҳамкорлик қилади, ушбу соҳадаги илмий тадқиқотлар мониторинги билан шуғулланади. Бюро фаолиятининг асосий йўналишлари:

фуқаролик ҳуқуқларига риоя этилишини таъминлаш, ўқитиш, иш билан таъминлаш, уй-жой шароитларини яхшилаш, ногиронлиги бор одамларни ташиш, уларнинг барча турдаги ахборот манбаларига кириш муаммоларини ҳал қилиш. Инсон ресурсларини ривожлантириш вазирлиги ҳомийлигида Имконият жамғармаси, ногиронларни иш билан таъминлашга федерал ёрдам дастури ва Ижтимоий ривожланиш бўйича ҳамкорлик дастури мавжуд.

Канада Мероси Паралимпия спорт турларини мувофиқлаштирадиган Спорт Маъмурияти орқали, шунингдек, мамлакат бўйлаб махсус жиҳозланган соғлик ва фитнес марказларини барпо этиш орқали ва ногиронлар учун парклар ва дам олиш масканларига киришни яхшилаш дастурини амалга оширадиган Миллий боғлар маъмурияти орқали ногиронлар билан ишлашда иштирок этади.

Транспорт департаменти Канададаги ногиронлар учун транспорт тизимининг мавжудлиги ва хавфсизлиги билан боғлиқ.

Канада Ташқи Ишлар Вазирлиги ва Халқаро Савдо Департаменти ногиронларнинг турли тоифаларига ногиронлар учун мақбул бўлган саёҳат тўғрисида бепул ва еркин маълумот беради ва уларга консуллик хизматларини тақдим этади.

АҚШ, Буюк Британия, Канада ва бошқа мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, уларнинг қонун ҳужжатларида назарда тутилган ногиронлик нафақаларини тўлаш ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича бир қатор дастурларни амалга ошириш орқали амалга оширилади.

Америка Қўшма Штатларида ногиронлик нафақалари "Ёмон дастур" (АГП) учун қўшимча имтиёзлар орқали тўланади. У федерал агентлик, қолган суғурта маъмурияти томонидан молиялаштирилади ва назорат қилинади. МАП - бу муҳтож ногиронларнинг минимал даромад даражасини кафолатлайдиган ёрдам дастури. Тўловларни ҳисоблаш тизими анча

мураккаб бўлиб, у бир катор омиллар (ногиронлик даражаси, оилавий аҳволи, қарамоғида бўлганлар сони, олинган даромадлар даражаси) билан белгиланади ва шундай тарзда ишлаб чиқилганки, даромад ошиши билан нафақа миқдори камаяди. Хусусан, ҳозирги пайтда ногиронларнинг кўпчилиги учун \$ 740 (тахминан 21.460 рубл) ва кўриш қобилиятини йўқотганлар учун ойига \$ 1240 (тахминан 36 минг рубл) миқдорида белгиланган «катта иш ҳақи» тушунчаси жорий этилган. Агар даромад ушбу даражадан ошса, бу ногироннинг ишлаши учун етарли имконият ва кўрсаткични мустақил равишда молиявий томондан таъминлаш имкониятларининг кўрсаткичи сифатида қабул қилинади.

Имтиёзлар миқдори мунтазам равишда кўриб чиқилади ва 2001 йил январ ойига келиб, киши бошига 530 долларни (тахминан 15 минг рубл), ер-хотин учун - 796 долларни (тахминан 23 минг рубл) ташкил етди.

Ногирон фахрийлар учун нафақа миқдори доимий равишда ўзгариб туради ва ҳозирги вақтда тўлиқ ногирон деб тан олинган фахрийлар учун ойлик 101 доллардан (10% ногиронлар учун) 2100 долларга (3 дан 60 минг рублгача).

Канадада ногиронлиги бўлган одамларни иш билан таъминлашга кўмаклашиш дастури ёшларга махсус ёки олий маълумот олиш имкониятини беради, шунингдек, кейинчалик ишга жойлашиш учун иш тажрибаларини ҳисобга олади. "Ёшларни иш билан таъминлаш стратегияси" махсус дастури доирасида 30 ёшгача бўлган ногиронлиги бўлган одамларни иш билан таъминлайдиган иш берувчилар учун маълум имтиёзлар мавжуд бўлиб, улар учун зарур бўлган махсус жиҳозларнинг қиймати қопланади. "Ҳамкорликда ижтимоий ривожланиш" дастурига мувофиқ, таълим муассасалари, ижтимоий кенгашлар ва бошқалар. Махсус лойиҳаларни ташкил этиш ва молиялаштиришда ногиронлар билан ишлайдиган кўнгилли ташкилотлар, нодавлат ташкилотлари ва нотижорат агентликлари ёрдам берадилар.

Ушбу дастурдан бевосита ногиронлар ташкилотлари ҳам фойдаланишлари мумкин,

Ногирон талаба Канада талаба кредит дастури бўйича бир қатор молиявий имтиёз ва имтиёзларга ега. У қўшимча Канада доллари миқдориди қўшимча субсидия олади. доллар (тахминан 90 минг рубл) машғулотлар билан боғлиқ харажатлар учун (масалан, махсус ёзиб олиш қурилмасини сотиб олиш ёки ёрдамчининг хизматлари учун тўлов).

Иш пайтида Канада пенсия жамғармасига бадаллар киритган ва ногиронлиги туфайли ишлашни тўхтатган шахслар имтиёзли (65 ёшга тўлгунга қадар) пенсия олиш ҳуқуқига ега.

Ногирон кишиларга тегишли ижтимоий дастурлар ва имтиёзларнинг аксарияти федерал ҳукумат (вилоятлар) томонидан бошқарилади. Бироқ, 1996 йилдан кейин федерал ва провинсия ҳукуматлари ногиронларга хизмат кўрсатишни коллектив устувор вазифа қилиб қўйдилар ва 1998 йилда Канада ҳукумати ва провинсия ва ҳудудий ҳукуматлар "Биргаликда. Канадалик ногиронларга бўлган муносабат" режасини имзоладилар, бу еса ушбу соҳада узоқ муддатли сиёсатнинг асосий йўналишларини акс еттиради. қайси учта ғояга асосланади:

- 1) ногиронлар Канада жамиятининг тўла аъзолари;
- 2) ногиронлар жамиятнинг барча соҳаларида иштирок етиш имкониятига ега бўлиши керак;
- 3) ногиронларнинг жамиятнинг енг мустақил аъзоларига айланиши учун шароит яратиш зарур. Асосий еътибор келгусида қабул қилинадиган дастурларнинг моҳиятидан қатъи назар, ногиронлар ўзларининг иштирокчилари ва давлат субсидияларининг тўлиқ қарам, пассив олувчиларига айланмаслигига қаратилади.

Буюк Британия ҳукуматининг 2000 йил апрел ойида ногиронлар ҳуқуқлари бўйича жамоат комиссияси томонидан давлат органлари ва иш берувчилар бирлашмалари билан ҳамкорликда тузилган ва ногиронлиги туфайли ишсиз бўлганлар учун асосий даромад еканлигини аниқлайдиган "Ногиронлар учун янги касб" миллий дастури қизиқиш уйғотади. ногиронлик нафақаси.

2000 йил апрел ойидан бошлаб имтиёзларнинг уч тури мавжуд:

1. Касалликнинг дастлабки 28 ҳафтаси учун ҳафталик нафақа (ногиронлар ва касаллик бўйича нафақа ололмайдиганлар учун) 50,90 фунт стерлинг. Санъат. (2 минг рублдан ортиқ);

2. Бир ҳафталик фойда 60,20 фунт. Санъат. (тахминан 2,5 минг рубл) касалликнинг 29 дан 52 ҳафтасига қадар;

3. Бир ҳафталик фойда 67,50 фунт. Санъат. (тахминан 3 минг рубл), касалликнинг 52 кунидан кейин тўланган.

Ушбу асосий нафақа ташқари, турли тоифадаги ногиронларга қуйидаги турдаги нафақалар тўланади: умр бўйи ногиронлик нафақаси - бу 65 ёшдан ошган оғир ногиронлиги бўлган фуқароларга, шунингдек ерта ёшида ногирон бўлган ва капитални тўплаш ва тўплаш учун вақт тополмаганларга қўшимча моддий ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган. ... Ушбу нафақа олиш ҳуқуқи даввогарнинг ногиронлик даражасига, унга ғамхўрлик қилишда ёрдамга муҳтож бўлиб, агар мурожаат етувчи уч ой давомида ташқи ёрдамга муҳтож бўлса тайинланади. Тиббий ёрдам учун ажратиладиган нафақа миқдори ногиронлик даражасига боғлиқ ва мос равишда 53,55 фунт стерлинг, 35,80 фунт ва 14,20 фунт стерлингни ташкил қилади. Санъат. (бу 2200, 1500, 600 рубл) ҳафтасига. Сафар харажатларини қоплашга мўлжалланган нафақа миқдори, ёки 37,40 фунт стерлингни ташкил этади. Санъат. (1500 рублдан юқори) ёки £ 14.20 Санъат. (ҳафтасига 600 рубл); Ногиронлик бўйича жиддий нафақа, Буюк Британиянинг 16-65 ёшдаги фуқароларига, ногиронликнинг дастлабки 28 ҳафтасидан кейин, миллий суғурта бадаллари етарли бўлмаганлиги сабабли ногиронлик нафақасини ололмаётганларга тўланади. Нафақа иш ҳақи миқдorigа боғлиқ емас, солиқ солинмайди, 40,80 фунтни ташкил қилади. Санъат. (ҳафтасига 1,6 минг рублдан ортиқ) ва қабул қилувчининг ёшига қараб 14 пгача кўпайиши мумкин. Санъат. (560 рублдан ортиқ); 2001 йил 6 апрелда 60 ёшгача бўлган оғир ногиронлар учун, даромадга боғлиқ бўлган, бошқа имтиёзларга қўшимча равишда 134 фунт стерлинг учун тўланадиган ногиронлик нафақалари учун нафақа тўловлари.

Санъат. ҳафтасига (тахминан 5,5 минг рубл) (Россия Ташқи ишлар вазирлигининг 2001 йил 25 апрелдаги маълумот).

1999 йил октябр ойидан бошлаб ишлайдиган ногиронларнинг даромадларини ошириш мақсадида уларга илгари тўланган нафақани алмаштирган ҳолда ногиронларга солиқ кредити (аслида нафақа) киритилди. 2001 йил апрел ойидан бошлаб ҳафтада бир киши учун бериладиган кредит ҳажми 160 фунт стерлингни ташкил етди. Санъат. (6,5 минг рублдан ортиқ) ва 246 фунт. Санъат. (10,0 минг рублдан ортиқ) ҳафтасига битта болали оила учун.

2001 йилдан бери Британия ҳукумати 100 фунт стерлинг миқдорида иш учун бир марталик хаёлий (пуллик қарз) тақдим етди. Санъат. (4,0 минг рублдан ортиқ) 25 ёш ва ундан катта ёшдаги ногиронлар учун бир йил ногиронлик бўйича нафақа оладиган ва нафақа тизимидан ишлашга ўтишни истаганлар учун. Агар иш уларнинг умумий ҳолатига фойдали бўлса ва ҳафтасига камида 16 соат сарфланган бўлса, ногиронлар ишлашга ҳақлидирлар. Бу ҳолда иш ҳақи £ 59,50 дан ошмаслиги керак. Санъат. (ҳафтасига 2,5 минг рубл).

Ишда ёки касб касаллигида олинган жароҳатлар учун имтиёзлар даромад миқдorigа боғлиқ. Ишдан бўшатишнинг учун тўловлар, иш берувчининг иш жойида бахциз ҳодиса юз берган тақдирда ва агар у даромад солиғини тўлаган бўлса. Либерал касблар ва Британия ҳарбий хизматчилари ушбу схемадан чиқариб ташланган. Ушбу тоифадаги имтиёзларга қўйидагилар киради: ишлаб чиқаришдаги шикастланиш натижасида ногиронлик учун нафақа; шикастланган кундан бошлаб 90 кун учун ҳар ҳафта тўланади. Унинг ҳажми ногиронлик даражасига боғлиқ. 100% ногиронлик учун 109,30 фунт стерлинг тўланади. Санъат. (тахминан 4,5 минг рубл), 90% билан - 98,37 фунт. Санъат. (4,0 минг рублдан ортиқ), 80% - 87,44 фунт. Санъат. (3,5 минг рублдан ортиқ), 70% - 76,51 фунт. Санъат. (3,1 минг рублдан ортиқ), 60% - 65,58 фунт. Санъат. (2,6 минг рублдан ортиқ), 50% - 54,65 фунт. Санъат. (2,2 минг рублдан ортиқ), 40% - 43,72 фунт. Санъат. (1,7

минг рублдан ортиқ), 30% - 32,79 фунт. Санъат. (1,3 минг рублдан ортиқ); камайтирилган даромадга қўшимча тўлов (ногиронлик бўйича асосий нафақага қўшимча равишда, максимал миқдор - £ 43,72 ёки тахминан 1,8 минг рубл); болалар учун нафақа (22,25 фунт стерлинг ёки 900 рублдан ортиқ);

Агар ариза берувчи 16 дан 6 ёшгача бўлса, иш ҳақи 50 фунт стерлингдан ошмайдиган кунлик талабалар бундан мустасно, ногиронларга ёрдам бериш нафақаси. Санъат. (ҳафтасига 2,0 минг рублдан ортиқ). 2001 йил апрел ойидан бошлаб ҳафталик ставка 72 фунт стерлингни ташкил етди. Санъат. (тахминан 3,0 минг рубл).

Фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилишни ташкил етишнинг халқаро тажрибаси шуни кўрсатадики, ушбу мақсадлар учун харажатлар асосан иш берувчиларнинг бадаллари ҳисобидан қопланади ёки суғурта бадаллари ҳисобидан молиялаштирилади. Бундан ташқари, дан. ҳар йили давлат бюджетига харажатларнинг ўртача 10% қоплайдиган маълум миқдор ажратилади.

Буюк Британияда бюджетдан қўшимчалар киритилган бадаллар Миллий суғурта фондида сақланади.

Ҳисобга олинмаган нафақа, васийлик имтиёзлари ва болалар нафақалари харажатлари Буюк Британиянинг умумий солиқ тизими томонидан тўлиқ қопланади.

Германия қонунларига кўра, ижтимоий ҳимоя харажатлари асосан суғурта бадаллари ҳисобидан молиялаштирилади. Омонат асослари иш ҳақи ва меҳнат даромадларидан шаклланади. Ҳисоботдан тушган даромад капитал каби бошқа даромадлар билан бирга жорий йил харажатларини қоплаш учун етарли. Керакли захирадан ташқари, ушбу тизим жорий молиялаштириш асосида ишлайди.

Асосан бадалларни фақат ходим тўлайди, чунки иш берувчи кейинчалик ушбу суммани ходимларнинг иш ҳақидан ушланган ҳиссаси учун ушлаб қолади. Иш берувчи унинг харажатлари учун фақат жуда кам

даромадга ега бўлган ишчиларга ва жароҳатлардан суғурта бадалларига тўлайди.

Ногиронларнинг суғуртаси схемаларини амалга оширишда бадаллардан олинадиган даромаддан ташқари, давлат субсидиялари ҳам рол ўйнайди. Суғурта тизимидан ташқари барча ижтимоий суғурта имтиёзлари, шунингдек, давлат томонидан молиялаштирилади. Ушбу молиялаштиришнинг манбаи умумий солиққа тортишдир.

Европанинг, Осиёнинг, шунингдек, Канада ва АҚШнинг илғор мамлакатларида ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тажрибасини ўрганиш; бунда ногиронларнинг маъқеи уларга тўлиқ ҳаёт кечириш, тенг ҳуқуқли кийим-кечакка ега бўлиш имкониятларини оширишга имкон беради.

Назорат саволлар:

1. Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилишда Европа Иттифоқининг тажрибаси.
2. АҚШда ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.
3. Японияда ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.

3-МАВЗУ. НОГИРОНЛИГИ БОР ШАХСЛАРНИ ИЖТИМОЙ РЕАБИЛИТАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.

Режа:

1. Ижтимоий реабилитация тушунчаси.
2. Ижтимоий реабилитациянинг асосий компонентлари.
3. Реабилитацияни олиб бориш босқичлари.

Таянч сўзлар: *ижтимоий реабилитация технологияси, реабилитация, ижтимоий-экологик йўналиши, ижтимоий мослашув.*

Ижтимоий реабилитация технологияси - бу ижтимоий иш бўйича мутахассиснинг ҳаракатлар кетма-кетлиги, ногироннинг ижтимоий ҳолатини тиклашга, унинг моддий мустақиллигига еришишга ёрдам берадиган усуллар, усуллар ва процедуралар тўплами. У ижтимоий мослашув,

ижтимоий ва атроф-муҳитга йўналтирилганлик, ижтимоий-маданий, ижтимоий-педагогик, ижтимоий-психологик реабилитация, жисмоний маданият ва соғломлаштириш тадбирлари ва спортни ўз ичига олади.

Ижтимоий ва маиший мослашиш ногирон фуқаронинг ўз-ўзига хизмат қилиш, ҳаракат қилиш ва ўз мустақиллигини вақт ва маконга қараб йўналтиришга тайёрлигини шакллантиради (худудга йўналтириш, мегалополис, шаҳар, қишлоқ посёлкасининг инфратузилмасини билиш).

Ижтимоий-экологик йўналиш - ногиронни ижтимоий, оилавий ва меҳнат фаолиятини амалга оширишга тайёрлаш жараёни, унинг давомида миждоз алоқа кўникмаларини, ўзини ўзи бошқариш, ўз бюджетини режалаштириш қобилиятини ва бошқаларни ривожлантиради.

Ногиронлиги бўлган одамларни ижтимоий мослашув ва ижтимоий ва атроф-муҳитга йўналтиришнинг асосий шаклларида бири бу амалий машғулоти. Ногиронларни ушбу шаклда тайёрлаш ижтимоий иш бўйича мутахассиснинг раҳбарлиги остида амалга оширилади ва овқатланиш, танани парвариш қилиш, кийим-кечак ва пояфзал ва уй-жой соҳасидаги ижтимоий кўникмаларни мустақамлаш учун хизмат қилади. Миждозлар аҳолига хизмат кўрсатадиган корхона ва муассасаларни, бўш вақтни ўтказиш усулларини ўрганадилар. Амалий машғулотларда ижтимоий иш бўйича мутахассис уларни мустақил оилавий ҳаётга тайёрлайди.

Экскурсиялар ногиронларни ижтимоий мослашув ва ижтимоий ва атроф-муҳитга йўналтиришнинг яна бир муҳим шаклидир. Уларни ташриф давомида ногирон кишининг (кузатувчи ёки амалиётчи) ролига қараб, кузатув саёҳатлари ва маҳорат дарсларига бўлиш мумкин.

Кузатув экскурсияси ўрганилаётган объект (дўкон, почта, кутубхона ва бошқалар) билан танишиш учун ўтказилиши мумкин - унда ногиронлар ижтимоий инфратузилма ҳақида ғояларни ривожлантирадилар. Ушбу турдаги экскурсия ногиронлиги бўлган одамлар нафақат объектларни томоша қилишлари, балки ижтимоий иш мутахассиси, уларнинг атрофидаги одамларнинг шахсий намуналарини кўриб, ўзлари ҳам муайян ҳаракатларни

базаришлари керак бўлган тарзда ташкил етилиши керак. Масалан, дўконга ташриф буюрганингизда, ногирон одам нафақат савдо соҳасида йўналтириш кўникмаларини ривожлантиради, балки турли бўлимларнинг мақсади, унга мос келадиган маҳсулотни танлаб олиш, сотувчидан керакли маҳсулотни сўраш, сотиб олиш учун тўлаш ва ҳоказолар ҳақида билимга ега бўлади. Экскурсия сизга ногирон одамни ижтимоий муҳитга киритишга, уни ҳаётни ташкил қилишнинг табиий шароитларига имкон қадар яқинлаштиришга имкон беради.

Экскурсия-семинарда ногироннинг ижтимоий кўникмаларидан реал шароитда фойдаланишни ташкил етиш кўзда тутилган. Масалан, ногирон дўконга боради, у сотиб олишни танлайди, бюджетини ҳисоблаб чиқади ва молни ўзи тўлайди, ижтимоий иш бўйича мутахассис бу ерда кузатувчи сифатида қатнашади.

Ногирон кишининг ижтимоий кўникмалари ва қобилиятлари ривожланиши ижтимоий-маданий реабилитация қилиш орқали рўй беради. Бу ижтимоий институтлар (давлат, оила, черков ва бошқалар), ногирон фуқаронинг жамиятда ижтимоий йўналтирилганлик функциясини бажарадиган ва кўп авлодларнинг ижтимоий тажрибаларини жамлаш орқали шакллантирилган.

Россиянинг Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ривожланиш вазирлигининг 2008 йил 4 августдаги 379н-сонли "Ногирон учун индивидуал реабилитация дастурининг шакллари, тиббий ва ижтимоий экспертиза федерал давлат муассасалари томонидан чиқарилган ногирон болани индивидуал реабилитация дастурини тасдиқлаш тўғрисида" ижтимоий реабилитация тадбирлари рўйхати ижтимоий-маданий ўз ичига олади. ногиронлиги бўлган одамнинг ижтимоий ҳолатини тиклашга қаратилган ногиронларнинг бўш вақтини ташкил қилиш усуллари (клублар, тўғарақлар, сексиялар, дам олиш, мусобақалар, юбилейлар ва бошқа ижтимоий-маданий шакллари) ташкил етадиган реабилитация.

Бундай ҳолда, ногирон кишининг ижтимоий ва маданий реабилитацияси унга ижодий шаклда берилган маънавий қадриятлар ёрдамида амалга оширилади. Ногирон одам кўрганидан қувонч ҳисси, ўзини актёр, мусиқачи, танлов иштирокчиси, тўгарак аъзоси, студия, клуб ва бошқалар ролида синаш истаги бор.

Ногиронларни ижтимоий ва маданий реабилитация қилиш шакллари: хаваскорлик концертлари, бадий кўргазмалар, мусиқа ва драма гуруҳларидаги машғулотлар, ҳунармандчилик мактаблари, турли студиялар (масалан, хореографик, вокал, "Декоратив костюм"), кашта тикиш, тўқиш, тикиш, хайкалтарошлик ва бошқалар. .д. Ногирон маданий ва санъат муассасаларига: театрларга, музейларга, концертларга, кинога боришга ва ҳоказоларга ташриф буюрганда, дунё ва одамларнинг ҳаёти тўғрисида яхлит тасаввурга ега бўлади.

Ижтимоий ва маданий реабилитация шаклларида бири ногиронларнинг ҳаёти тўғрисидаги "Тўсиқларсиз кино" халқаро кинофестивалидир, у 2002 йилдан бери "Перспектив" ногиронлар жамоат ташкилоти томонидан ўтказиб келинмоқда. Фестивалда режиссерлар билан маҳорат дарслари, актёрлар билан учрашувлар, болалар дастурлари ташкил этилади. Ижтимоий-маданий реабилитациянинг ушбу шакли ногирон ёшларга фаол ҳаётини позицияга ега, ҳаётда ўзига ишонган ва муваффақиятли бўлган ногирон фуқароларнинг ҳаётини кўришга имкон беради.

Ногиронларни ижтимоий-маданий реабилитацияси ногирон фуқароларнинг мусиқий-драма гуруҳи учун машғулотлар шаклида ташкил этилади. Ривожланишида нуқсонли бўлган болалар ва ёшларни ва уларнинг оилаларини ижтимоий ва ижодий реабилитация қилиш минтақавий жамоат ташкилоти "Круг" (Москва) ногирон болани театр фаолиятига жалб қилишнинг муаллифлик моделини ишлаб чиқди. Дастлаб, ногирон болалар ва ёшлар учун рол ўйинлари ўтказилади ва халқ ертаклари саҳналаштирилади. Келгусида театр фаолияти тажрибасига ега бўлган йигит студияга келади, у ерда повест ролли пьеса намоиш этилади. Театр

студияси ўқувчисига театр соҳасидаги ўқитувчилар ва мутахассислар жамоаси (режиссёр, муסיқачи, рассом ва бошқалар) ҳамроҳлик қилади. Ногирон йигит спектаклни танлашда ва уни таҳлил қилишда фаол иштирок этади, рассом билан ишлайди, ролларни тақсимлашда қатнашади, режиссёр ва гуруҳ билан алоҳида ролини муҳокама қилади ва қолган актёрлар билан биргаликда спектаклни намойиш этади. Ушбу шаклнинг ижтимоий ва реабилитация самараси ногирон кишининг диққатини жалб қиладиган ижодий жараёни таъминлайди, у театр студиясида учрашувларга катта қизиқиш ва қизиқиш билан келади ва спектаклни тайёрлашда жамоавий ишларда қатнашади.

Ногиронларни ижтимоий-маданий соғломлаштиришнинг навбатдаги шакли бу танловдир. Бунга Якуцқда ўтказилган ва "Тақдир бекаси" деб номланган ногирон аёллар учун гўзаллик танлови мисол бўла олади. Мусобақага тайёргарлик жараёнида иштирокчилар ташкилотчилар билан биргаликда ўз чиқишлари учун сценарийни ишлаб чиқдилар. Ногирон аёллар стилистлар ва дизайнерлар томонидан ўзларини намойиш этиш кўникмаларига ўргатилди. Улар ўз истеъдодларини тўртта номинация бўйича намойиш етдилар: "Визитка", "Интеллектуал", "Қизиқиш", "Услуг ва имидж".

Шуни таъкидлаш керакки, ногиронларни ижтимоий-маданий реабилитациясида турли хил уюшмалар (клублар, тўғараклар, секциялар ва бошқалар) алоҳида аҳамиятга ега. Ногирон кишининг уюшма ишига қўшилишига олиб келадиган ички сабаб йиғилишларда, жамоавий ишларда содир бўладиган нарсаларга қизиқиш асосида амалга оширилади, бунда иштирокчи ўз фикрлари ва қарашларини ифода этишда мустақилликни ривожлантиради ва қўшма фаолиятда ўзини намоён қилади.

Ногиронларни ижтимоий-маданий реабилитациясини ташкил этишнинг муҳим шакли - бу уюшма (клуб, тўғарак, студия ва бошқалар). "Изгелек" ногиронларни реабилитация қилиш марказининг "Ника" ногиронлар ёшлар клубида (Набережные Челни) яхши тажриба тўпланган.

Уюшма аъзоси бўлган ногирон ёшлар учун куйидаги ижтимоий ва реабилитация тадбирлари ўтказилади: клуб аъзоларидан бирининг шахсий расмлари кўрғазмаси; туғилган кунни нишонлаш; оналар кунига бағишланган концерт; "Биз қила оламиз" хайрия оқшоми; ногирон спортчилар ўртасидаги спорт кунда иштирок етиш. "Ника" клуби аъзолари уйларига ташриф буюрадилар ва имконияти чекланган ёшлар билан дўстона муносабатларни ўрнатадилар. Уюшмада ногиронлиги бор ёшларнинг фаолларидан таркиб топган клублар кенгаши мавжуд бўлиб, улар ўз мажбуриятларига ега: молиявий ҳисобот, тадбирларни ташкил қилиш, фотосуратлар ва транспортни қўллаб-қувватлаш.

Уюшманинг барча аъзоларини клуб ишига жалб қилиш энг муҳим тадбирларни ташкил қилиш ва ўтказиш учун доимий бўлмаган таркибдаги кичик гуруҳларни ташкил етиш орқали амалга оширилади. Масалан, туғилган кунни тайёрлаш учун клуб раҳбари учта қиз ёки ёшдан иборат кичик гуруҳни ташкил қилади. Улар таътил учун сценарийни ишлаб чиқадилар, зални тайёрлайдилар, меҳмонларни таклиф қиладилар, дам олишни ташкиллаштирувчиларга вазифаларни топширишади (биноларни безатишни тайёрлаш, тадбир учун зарур бўлган барча нарсаларни сотиб олиш, таклифномаларни тарқатиш ва ҳк).

Россия Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ривожланиш вазирлигининг юқорида кўрсатилган 379н-сонли буйруғининг қоидаларига кўра, ижтимоий реабилитация ногирон болаларга ёрдам бериш ва уларга ўз-ўзига хизмат кўрсатиш кўникмаларини ўргатиш, кундалик ҳаётда ва жамоат жойларида ўзини тутиш, ўзини ўзи бошқариш, алоқа қобилиятлари ва ҳаётнинг бошқа тоифаларига ёрдам берадиган ижтимоий ва педагогик реабилитация тадбирларини ўз ичига олади.

Ногиронларни ижтимоий реабилитацияси шунингдек, ижтимоий ва психологик реабилитация чораларини ўз ичига олади: психологик маслаҳат, ногирон фуқаронинг шахсини текшириш, психологик тузатиш, психотерапевтик ёрдам, психопрофилактик ва психохигийеник иш,

психологик тренинглари, ногирон одамларни ўз-ўзини ёрдам гуруҳларига жалб қилиш, алоқа клублари ва бошқалар. шошилиш (телефон орқали) психологик ва тиббий-психологик ёрдам. Ногиронларнинг ижтимоий ва психологик реабилитацияси натижаси уларнинг ижтимоий вазиятларда ҳаракат қилиш, бошқа одамларнинг шахсий хусусиятлари ва ҳиссий ҳолатини тўғри аниқлаш қобилиятларини ривожлантиришдир.

Жисмоний тарбия ва дам олиш фаолияти ва спорт турлари ҳам ногирон фуқароларни ижтимоий реабилитация қилиш чоралари рўйхатига киритилган ва уларнинг соғлиғини тиклаш, ўзини ўзи тарбиялаш, ихтиёрий фазилатларни ривожлантириш учун ишлатилади. Қоида тариқасида, жисмоний тарбия ва дам олиш тадбирлари ёрдамида ногирон кишининг ижтимоий реабилитацияси жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассис томонидан ташкил етилади. Унинг вазифаларига қуйидагилар киради: жисмоний тарбия ва соғломлаштириш тадбирларини ўтказиш, жисмоний имконияти чекланган фуқароларга жисмоний маданият машқлари рўйхати ва унга мос келадиган спорт турини танлаш тўғрисида хабардор қилиш ва маслаҳат бериш. Масалан, кўриш, ешитиш, мушак-скелет тизимининг касалликлари бўлган ногиронлар биатлон, боулинг, велосипед, дзюдо, ногиронлар аравачаси баскетболи, ногиронлар аравачаси волейбол, от спорти, атлетика, стол тенниси, сузиш, камондан отиш, ўтириш, хоккей, шахмат, футбол ва бошқалар.

Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассис ногиронга жисмоний машқларни бажариш кўникмалари ва қобилиятларини ўргатади. Ногирон билан индивидуал жисмоний тарбия ва соғломлаштириш ишлари қуйидаги тавсияларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади: машғулот давомийлиги ва жисмоний фаолият ногироннинг соғлиғига боғлиқ, дарс аввалги машғулотда ўзлаштирилган машқларни такрорлаш билан бошланади. Агар ногирон одам машқни такрорлай олмаса, ўқитувчи унга вазифани бажариш учун осонроқ вариантни таклиф қилиши ёки кейинчалик қийин машқларга қайтиши керак. Жисмоний тарбия ва спорт ўқитувчиси ногиронларни

Ўқитишда жисмоний тарбия ва дам олиш машғулотларига қизиқиш ва истакларини шакллантирадиган ўйин услубларини қўллаши жуда муҳимдир.

Ихтиёрий фазилатларни ривожлантириш ва ногиронларнинг спорт тайёргарлигини намоёниш етиш учун жисмоний тарбия машғулотлари икки-беш кишидан иборат соғломлаштириш гуруҳларида ўтказилади. Жисмоний маданият ва спорт бўйича мутахассис ногиронлар учун маҳорат дарсларини ташкил қилиши мумкин ва мастер-классни олиб борувчи мураббий сифатида ногиронлар жалб қилинган спортга профессионал спортчини таклиф қилиши мумкин. Жисмоний тарбия машғулотлари одатда ижтимоий хизмат кўрсатиш муассасасининг спорт залида ўтказилади, у ерда жисмоний машқлар ва спорт анжомлари мавжуд. Ногиронлар учун жисмоний тарбия ва соғлиқни сақлаш бўйича барча тадбирлар жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассис томонидан шифокор ва ҳамширанинг назорати остида ташкил етилади.

Ногирон шахсни ижтимоий реабилитация қилиш технологияси кўйидаги босқичларни ўз ичига олади.

I босқич - ногирон фуқарога ижтимоий маслаҳат бериш. Ижтимоий иш бўйича мутахассис ногиронни реабилитация қилиш дастурини ўрганади ва унга ижтимоий маслаҳат ёрдамни кўрсатади. 181-ФЗ-сонли федерал қонунга мувофиқ, ногирон учун индивидуал реабилитация дастури тиббий, касбий ва бошқа реабилитация тадбирларини амалга ошириш турлари, шакллари, ҳажми, муддатлари ва тартибини ўз ичига олади.

Ушбу босқичда ижтимоий иш бўйича мутахассис ногирон одамнинг муаммосини ҳал қилишни таъминлайдиган ижтимоий хизматларнинг рўйхати тўғрисида маълумот беради. Ногирон фуқаро ижтимоий хизматларни олиш тўғрисида қарор қабул қилади ва унга зарур ёрдамни олиш учун ариза тузади.

II босқич - ногирон одамнинг муаммоларини ўрганишга қаратилган ижтимоий диагностика ўтказиш. Ижтимоий диагностика пайтида ижтимоий иш мутахассиси ногироннинг бошқалар (оила, дўстлар, кўшнилари, ҳамкасблар ва бошқалар) билан алоқасини, унинг оиладаги ролини, уйдан

ташқаридаги шахсларро муносабатларни ўрганади; ногирон фуқаронинг ахлоқий-ахлоқий, ижтимоий-ҳуқуқий, санитария-гигиена меъёрларига риоя қилиши. Ушбу босқичнинг охирида, ижтимоий иш бўйича мутахассис ногирон одамни ижтимоий диагностика қилиш дастурини тўлдиради, у билан уйда учрашиш санасини режалаштиради.

III босқич - ногирон фуқаронинг ижтимоий патронажи. Уйда тиббий кўрик ўтказаетганда, ижтимоий иш бўйича мутахассис ногирон кишининг ижтимоий ва яшаш шароитларини баҳолайди.

IV босқич - ногирон учун индивидуал реабилитация дастурини амалга ошириш. Ушбу босқичда кўп тармоқли гуруҳ (шифокор, психолог, физиотерапевт, нутқ терапевти, ижтимоий иш бўйича мутахассис ва бошқалар) ногирон фуқаронинг тиббий, касбий, ижтимоий реабилитацияси бўйича тадбирларни ўтказди. Ижтимоий иш бўйича мутахассис ногироннинг имкониятларига қараб, унинг ёш хусусиятларини инобатга олган ҳолда, санитария-гигиена кўникмаларини йўқотган (касаллик, жароҳат туфайли) тикланишига, восита кўникмаларини ривожлантиришга ва ҳаракатларни мувофиқлаштиришга ёрдам беради.

Ногирон ижтимоий ва маиший мослашув хонасида ўз-ўзига хизмат қилиш кўникмалари ва кўникмаларига ўргатилади, у ерда газ плитаси, сув таъминоти, овқат тайёрлаш учун зарур воситалар ва мосламалар, электр темир, дазмол тахта, кир ювиш машинаси, алоқа ускуналари (телефон), аудио, видео жиҳозлар (ТВ) , аудио магнитофон, видео магнитофон). Ногирон фуқарога мустақил ҳаёт кўникмалари ва қобилиятларини ўргатиш учун сиз мебел ва реабилитация техник воситалари билан жиҳозланган турар жой модулидан (кириш зали, яшаш хонаси, ётоқхона, ошхона, ҳаммом, ҳожатхона) фойдаланишингиз мумкин.

Амалий машғулотларда ногирон фуқаро ижтимоий инфратузилма хизматлари тўғрисида тушунча олади ва улардан фойдаланишни ўрганади, хусусан: озиқ-овқат, ишлаб чиқарилган товарлар дўконларининг мақсадларини (шу жумладан, ўзини тутиш қоидалари ва зарур товарларни

сотиб олиш тартибини) ўрганади; маиший хизматлар (пояфзалларни таъмирлаш устахоналари, тикувчилик устахоналари, кимёвий тозалаш воситалари, кир ювиш машиналари); коммунал тўловлар тўланадиган омонат кассалари; темир йўл ва автовокзаллар; алоқа муассасалари (почта, телеграф, интернет-клуб); поликлиникалар, давлат ва хусусий амбулатория тиббий муассасалари, шифохоналар; маданий ва маърифий муассасалар (кутубхоналар, театрлар, кўргазма заллари, музейлар, касб-ҳунар олий, ўрта махсус ўқув юртлари).

Ногирон ихтиёрий равишда ўз хоҳиши билан ижтимоий фойдали ва меҳнат фаолиятида (ишлаб чиқариш устахоналарида ишлаш, ижтимоий хизмат кўрсатиш муассасаси ҳудудини ободонлаштириш) қатнашиши мумкин. Бандлик даражасига, меҳнат фаолияти турига қараб, унинг меҳнати тўланиши мумкин. Келгусида ногирон одам ижтимоий хизмат кўрсатиш муассасасида ташкил етилган уй-рўзғор фаолиятига қўшилади, бу ошхонада навбатчилик, ўз хонасининг тартибини ва яхши санитария-гигиеник ҳолатини сақлаш, заиф мижозларга ёрдам бериш ва ҳ.к.

Ногирон фуқарони ижтимоий ва экологик йўналтирилганлик кўникмалари ва қобилиятларига ўргатиш ҳаётнинг турли соҳаларида (оилада, ўқув муассасасида, жамоат ташкилотларида, соғлиқни сақлаш муассасаларида, маданиятда, корхонада ва ҳоказо) мулоқот қоидаларини ўрганишдан бошланади. Ижтимоий иш бўйича мутахассис ногироннинг ҳаётини вазиятларни тақлид қилиш орқали алоқа қоидалари ва усуллари тўғрисида олган билимларини мустаҳкамлайди (таниш одам билан учрашиш; кафега ташриф буюриш; нотаниш одамдан сўраш ва ҳ.к.) - Бу ерда ногиронлиги бор фуқаролар ижтимоий мустақилликка асосланади. мустақил яшаш кўникмалари ва қобилиятлари тўғрисида (масалан, пулни бошқариш, фуқаролик ҳуқуқларидан фойдаланиш, ижтимоий тадбирларда қатнашиш ва бошқалар).

Ижтимоий иш бўйича мутахассис, маданий ташкилотчи, жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассис ногиронларни бўш вақтларини ўтказиш,

жисмоний маданият ва спорт билан шуғулланиш қобилиятига ўргатади. Ногирон киши спортнинг турли турлари ва бўш вақтлари ҳақида билимларга эга бўлади, бунинг учун махсус техник воситалардан фойдаланишни ўрганади. Ногирон шахсни ижтимоий реабилитация қилиш натижаси ўз-ўзига хизмат қилиш қобилиятига, унинг кундалик фаолиятида ва ижтимоий мавқеида кўникмаларини тиклашга қисман ёки қисман еришиш бўлиши мумкин.

В босқич - ногирон фуқаронинг ижтимоий фаровонлиги. Ушбу босқич ногироннинг яшаш жойини унинг мустақил ва қулай ҳаётини таъминлаш учун зарур ускуналар ва техник воситалар билан жиҳозлашни ўз ичига олади. Ижтимоий иш бўйича мутахассис уйда ногирон фуқаронинг ижтимоий патронажини олиб боради ва яқин одамлар (қўшнилар, қариндошлар, дўстлар ва бошқалар) билан муносабатларни ўрнатишга ёрдам беради.

Ногиронлар учун ижтимоий ёрдамни ташкил етишнинг самарали мисолларидан бири бу "Адмиралтей тумани аҳолисига ижтимоий хизматларнинг комплекс хизматлари маркази" (Санкт-Петербург) давлат муассасасида ижтимоий квартираларни ташкил қилишдир. Турар-жой биноси ногиронлиги бўлган фуқаролар учун иккита коллектив квартира билан жиҳозланган бўлиб, у ерда зарур жиҳозлар (қир ювиш машинаси, озиқ-овқат процессори, электр печка ва бошқалар) мавжуд. У ногиронга мустақил яшаш жойида қийинчиликларга дуч келганда зарур ёрдам кўрсатадиган ижтимоий ишчининг кеча-кундуз бўлишини таъминлайди.

Ижтимоий ва экологик йўналтирилганлик, ижтимоий мослашув, ижтимоий-маданий реабилитация, ижтимоий-педагогик ва ижтимоий-психологик реабилитация, жисмоний маданият ва соғломлаштириш тадбирлари ва спортдан иборат ногиронларнинг ижтимоий реабилитацияси ногироннинг ижтимоий интеграцияси учун шароит яратади, унинг ижтимоий ҳолатини тиклайди. мустақил ижтимоий, оилавий ва маиший фаолият.

Назорат саволлар:

1. Ижтимоий реабилитация тушунчасининг мазмун-моҳияти.

2. Реабилитациянинг босқичлари ва компонентлари.

4-МАВЗУ. ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ ТУШУНЧАСИ.

Режа:

1. Инклюзив таълимнинг мақсад ва вазифалари.
2. Инклюзив таълимнинг асосий тамойиллари.
3. Инклюзив таълимнинг хусусиятлари.

Таянч сўзлар: *инклюзив таълим, ногиронларнинг интеграцияси, инклюзив таълим муҳити, ҳаётий инклюзив таълим, ижтимоий мослашув.*

Инклюзив таълим муаммоси билан боғлиқ асосий атамаларни кўриб чиқайлик. Инклюзив таълим (фр. Инслусиф - шу жумладан, лотинча киритинг - мен хулоса қиламан, киритаман) - бу барча болаларнинг турли еҳтиёжларига мослашиш нуқтаи назаридан, ҳамма учун таълим олиш имкониятини яратадиган умумий таълимни ривожлантириш жараёни. махсус еҳтиёжлар. Инклюзивлик турли хил қобилиятли болаларни мактаб ҳаётининг барча соҳаларида тўлиқ қамраб олишни англатади, бунда бошқа болалар ҳам завқ ва қувонч билан қатнашадилар. Бу мактаб майдонини барча болаларнинг еҳтиёжлари ва талабларига жавоб бериш учун, истисносиз, фарқларни кадрлаш ва ҳурмат қилиш учун реал мослашни талаб қилади. Бу инклюзия синфда махсус ёрдам ва қўллаб-қувватлашни талаб қилмайди, агар зарур бўлса, турли имкониятларга ега болалар учун синфдан ташқарида ўқишни талаб қилмайди. "Интеграция" ва "инклюзия" икки атама бўлиб, кўпинча бир-бирининг ўрнига ишлатилади, чунки кўп ўқитувчилар ва мактаблар уларни синоним деб билишади. Инклюзия интеграциядан фарқ қилади, чунки бошиданок барча болалар, истисносиз, умумий таълим тизимининг бир қисми бўлишади. 8 Шундай қилиб, ногирон болалар учун бирон бир махсус мослашувга еҳтиёж йўқ, чунки улар мактаб тизимининг бошиданок мавжуд. Инклюзив мақсадлардан бири ҳар қандай мактаб келажакда турли

қобилиятли болаларни жойлаштириш учун тайёрланиши мумкин. Бу нафақат мактабнинг тузилиши ва ишидаги ўзгаришларга, балки ўз ишини фақат маълум гуруҳларга болаларга ўқитиш сифатида кўришга одатланган умумий ва махсус таълим ўқитувчиларининг қарашларини ўзгартиришга олиб келиши мумкин. Чет елда, 70-йиллардан бошлаб, ногиронларнинг таълим олиш имкониятларини ошириш учун бир қатор меъерий ҳужжатлар ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда. Америка Қўшма Штатлари ва Европанинг замонавий таълим сиёсатида бир нечта ёндашувлар ишлаб чиқилган: асосий оқим, интеграция, инклюзия. Умумий таълим ногирон ўқувчилар ўз тенгдошлари билан дам олиш кунлари, турли хил бўш вақт дастурларида мулоқот қилишларини тахмин қилади. Интеграция деганда ақлий ва жисмоний ногирон болаларнинг еҳтиёжларини таълим тизимида мослаштириш тушунилади, улар умуман ўзгаришсиз қолади, уларга мослаштирилмайди. Инклюзия барча болаларнинг еҳтиёжлари ва талабларини қондириш учун истисносиз равишда мактабларни ислоҳ қилиш ва синфларни қайта қуриш демакдир. 1980 ва 1990 йилларда ўтказилган инклюзив таълимнинг иқтисодий самарадорлиги бўйича тадқиқотлар бундай таълимнинг фойдалари, фойдалари ва ютуқлари нуқтаи назаридан устунлигини кўрсатди. Бугунги кунда, аксарият ғарбий мамлакатларда ногирон болаларни бирлаштириш муҳимлиги тўғрисида маълум келишув мавжуд. Давлат ва муниципал мактаблар алоҳида еҳтиёжли болалар учун бюджет маблағларини олади ва шунга мос равишда ногирон сифатида расмий равишда рўйхатдан ўтган ўқувчилар сонини кўпайтиришдан манфаатдордир. Мамлакатимизда биринчи инклюзив таълим муассасалари 1980-1990 йиллар охирида пайдо бўлган. Масалан, 1991 йил 9-да Москвада Москва даволаш педагогикаси маркази ва ота-оналар жамоат ташкилоти ташаббуси билан "Ковчег" инклюзив таълим мактаби (№ 1321) пайдо бўлди. 1992 йил кузида Россияда "Ногиронларнинг интеграцияси" лойиҳасини амалга ошириш бошланди. Натижада 11 минтақада ногирон болаларни комплекс таълим олиш учун экспериментал сайтлар яратилди. Таъкидлаш

керакки, инклюзив таълим тушунчаси маҳаллий педагогика учун мутлақо бегона ва қабул қилиниши мумкин бўлмаган нарса эмас. Муаммоли ўқитиш назарияси ва амалиёти рус педагогикасида кенг ривожланган. Маҳаллий педагогикада ушбу йўналиш концепцияси С. Я. Рубинштейннинг иккита тадқиқотига асосланиб, муаммоли ўқитиш назарияси ва амалиёти А. М. Матюшкин, М. И. Махмутов, М. Н. Скаткин асарларида келтирилган. Бошланғич мактабда муаммоли ўқитиш амалиёти СИ Бризгалова ва бошқа муаллифларнинг асарларида жуда қизиқарли тасвирланган. Албатта, бу ёндашув болаларга, шу жумладан алоҳида еҳтиёжли ўқувчиларга таълим беришда ягона эмас. Ўқилганларни тушуниш, тўғри ва чиройли ёзиш, ҳисоблаш, тинглаш, орқага чекиниш, одатдаги ишларга еътибор қаратиш, узилишларсиз ва ҳоказо каби асосий мактаб кўникмалари ва қобилиятларини шакллантириш жуда муҳим ва долзарбдир, чунки бу асосдир ҳар бир талабада, шу жумладан алоҳида еҳтиёжли талабаларда ажойиб ижодни куриши ва ривожланиши мумкин. Шу билан бирга, инклюзив синфда бундай асосий кўникма ва кўникмаларни шакллантириш усуллари ва ёндашишлари бироз бошқача бўлади. Бу, биринчи навбатда, катталарга эмас, балки болага қаратилган ёндашувдир, бу ерда енг муҳими ўқитувчининг касбий муносабати ва стереотиплари эмас, балки алоҳида хусусиятларга ега ёки алоҳида бўлган ҳар бир боланинг еҳтиёжлари ва эҳтиёжлари бўлади. Бу ўқитувчилар учун ҳам, талабалар учун ҳам индивидуал ўқув дастурларидан фойдаланиш, ҳамкорлик ва жамоавий ишдир. Инклюзив таълимнинг жорий етилиши, инсоннинг билим қобилиятига ва яшаш жойида унинг соғлиғига мос келадиган сифатли таълим олиш ҳуқуқини амалга оширишнинг 10 йўналиши бўйича таълим тизимини ривожлантиришнинг енг юқори шакли ҳисобланади. Инклюзив таълим - бу узоқ муддатли стратегия бўлиб, у маҳаллий иш соҳаси сифатида эмас, балки умуман барча соҳаларда умумий таълим тизимининг фаолиятини ташкил етишга тизимли ёндашув сифатида қаралади. Инклюзив таълим шакли ўқув жараёнининг барча субъектларига тегишли: ногирон болалар ва уларнинг ота-оналари, одатда ривожланаётган

Ўқувчилар ва уларнинг оилалари, ўқитувчилар ва таълим соҳасидаги бошқа мутахассислар, маъмурият, қўшимча таълим тузилмалари. Инклюзив таълим асосий мақсад сифатида у ёки бу турдаги таълимни олиш учун тенг имкониятни таъминлаш ва барча болаларнинг индивидуал хусусиятларидан, олдинги таълим ютуқларидан, она тили, маданияти, ота-оналарнинг ижтимоий ва иқтисодий ҳолатидан қатъий назар, истисносиз барча болаларнинг таълимда муваффақият қозониши учун зарур шарт-шароитларни яратишни кўзда тутди. ақлий ва жисмоний имкониятлар. Инклюзивликнинг асосий элементлари қуйидагилардан иборат: - ногирон бўлмаса, улар қатнашиши мумкин бўлган мактабга турли хил қобилиятли болаларни киритиш; - мактабга қабул қилинган турли қобилиятли болалар сони, умуман, ушбу тумандаги болалар сонига нисбатан табиий нисбатда; - болаларни "саралаш", аралаш гуруҳларда машқ қилишнинг йўқлиги; - ногирон болалар ўз ёшларига мос синфларда; - шартли равишда ўзаро боғлиқлик ва ўқитиш усуллари ва манбаларини мувофиқлаштириш; 11 - самарадорлик мактаб иш услуби, марказлашмаган ўқув моделлари сифатида. Ҳаётий инклюзив таълимнинг асосий тамойиллари сифатида қуйидагиларни ажратиш мумкин: - умрбод "инклюзив" таълим тизимини ташкил етишда таълим муассасалари фаолиятининг узлуксизлиги принципи; - таълим муассасалари, соғлиқни сақлаш, ижтимоий хизматлар, давлат идоралари, жамоат ташкилотларининг ижтимоий шериклик тамойили; - тўсиқсиз таълим муҳитини шакллантиришдаги ҳаракатларнинг мураккаблиги принципи; - алоҳида еҳтиёжли ўқувчиларни доимий қўллаб-қувватлашни таъминлаш учун ўқитувчиларнинг касбий маҳорати принципи; - таълим ва тарбия жараёнини ташкил етишнинг ўзгарувчанлиги принципи Инклюзив таълимни жорий етиш инсоннинг билим қобилиятига ва яшаш жойида унинг соғлиғига мос келадиган сифатли маълумот олиш ҳуқуқини амалга ошириш йўналиши бўйича таълим тизимини ривожлантиришнинг енг юқори шакли сифатида қаралади. Инклюзив таълим муҳити - бу ўқув жараёнининг барча субъектларини самарали ўзини ўзи ривожлантириш учун имкониятлар

яратадиган таълим муҳити. Атроф муҳитнинг бу тури ногирон болаларнинг таълим муаммоларини таълим соҳасини ҳар бир боланинг еҳтиёжларига мослаштириш орқали ҳал этишни ўз ичига олади, шу жумладан ўқув жараёнини ислоҳ қилиш, услубий мослашувчанлик ва ўзгарувчанлик, қулай психологик иқлим, барча болаларнинг еҳтиёжларини истисносиз ва имкон қадар қондириш учун синфларни қайта қуриш. болаларнинг 12 та ўқув жараёнида тўлиқ иштирок этишини таъминлади.

Инклюзив таълим муҳити таркиби қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади:

1) фазовий-мавзуй таркибий қисм: муассасанинг моддий имкониятлари - мавжуд бўлган (тўсиқсиз) меъморий ва фазовий ташкилот; болаларнинг таълим еҳтиёжларини қондирадиган замонавий жиҳозлар ва тизимлар билан таъминлаш;

2) таркибий ва услубий таркибий қисм: бола ривожланишининг мослаштирилган индивидуал йўналиши, таълим ва тарбия усуллари, шакллари ва воситаларининг ўзгарувчанлиги ва мослашувчанлиги;

3) коммуникатив ва ташкилий компонент: ўқитувчиларнинг аралаш (бирлашган) гуруҳда ишлашга шахсий ва касбий тайёргарлиги, жамоада қулай психологик муҳит, мутахассисларнинг жамоавий фаолиятини бошқариш.

Таълим муҳити инклюзив амалиёт учун имконият яратиши учун у қуйидаги хусусиятларга ега бўлиши керак: - мослашувчанлик, ўзгаришга тайёрлик; - бошқарувнинг тезкорлиги ва тезкорлиги; - гуманистик қадриятларнинг устунлиги; - ҳар бир боланинг имкониятлари ва еҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда ўқув жараёнини индивидуаллаштириш; - индивидуал ўқув йўналишларини амалга ошириш учун ресурсларга ега бўлиш. Инклюзив таълим муҳитини ташкил қилиш учун зарур шартлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. тўсиқсиз муҳитнинг параметрлари сифатида ўқув жараёнини моддий-техник таъминоти: - ногирон бола таҳсил оладиган майдонни ташкил

қилиш; вақтинча ўқитиш режимини ташкил етиш; - ногирон бола учун иш жойини ташкил қилиш; - ногирон болаларнинг ҳар бир тоифаси учун техник қўлланмалар. Бу ерда инклюзив таълим муассасаларида ногирон болалар учун бинони мослаштиришни ўз ичига олган тўсиқларсиз муҳитни яратиш бўйича ишларнинг тахминий рўйхати: пампонлар ўрнатиш; ешик ешикларини кенгайтириш; замин қопламаларини алмаштириш; ешик токчаларини демонтаж қилиш; бино ичидаги деворлар бўйлаб панжара ўрнатиш; маркалаш мосламаси; санитария-гигиена воситалари учун ускуналар; кийиниш хоналари, спорт заллари, ошхоналар, ўқув хоналари, ўқув психологлари кабинетлари, нутқ терапевтлари, психологик йенгиллик хоналари, тиббиёт хоналарини қайта жиҳозлаш ва мослаштириш; ногирон болаларнинг алоҳида еҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда ахборот бурчакларини яратиш; кўтариш мосламаларини ўрнатиш ва бошқалар.

2. Таълим жараёнини ташкилий қўллаб-қувватлаш инклюзив таълим муҳитини ташкил қилишнинг навбатдаги шартидир. Бунга қуйидагилар киради: - меъёрий-ҳуқуқий база, - молиявий ва иқтисодий шароитлар; - ташкилотда инклюзив маданиятни яратиш; - ташқи ташкилотлар ва ота-оналар билан ўзаро муносабатлар, - ахборот ва таълим билан таъминлаш.

3. Учинчи шарт - ташкилий ва педагогик қўллаб-қувватлаш, бу қуйидагиларни назарда тутди: - болаларнинг хусусиятлари ва имкониятларини ҳисобга олган ҳолда таълим дастурларини амалга ошириш; - ногирон болаларга индивидуал ўқув дастури доирасида ўқув дастурларини ўзлаштириш имкониятини бериш; - ўқув жараёнини махсус дастурий ва услубий таъминлаш; - замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш ва инклюзив амалиётнинг барча предметларини психологик-педагогик қўллаб-қувватлаш; - ўқитиш ва тарбиялаш усулларини ногирон талабалар ва ўқувчиларнинг алоҳида ўқув еҳтиёжларига мослаштириш.

4. Ходимлар билан таъминлаш - тўртинчи шарт, уни яратиш учун: - ўқитувчилар таркибини ногирон болалар билан инклюзив амалиёт шароитида ишлашга махсус тайёрлаш; - ногирон болани тарбиялаш ва

ўқитиш жараёнини бевосита амалга оширадиган "асосий" ўқитувчиларни (ўқитувчи, ўқитувчи, синф ўқитувчиси) ташкилий ва услубий қўллаб-қувватлаш.

5. Таълим жараёни иштирокчиларини ҳар томонлама ва кўп босқичли қўллаб-қувватлаш: ўқитувчи (раҳбар, маъмур), болаларни ўқитиш (дефектолог, психолог, ота-оналар), болаларни ижтимоийлаштириш (психолог, ота-оналар, кўнгиллилар).

6. Мактабгача ва мактаб таълимининг дидактик технологиялар, ўқув дастурлари, муассасаларнинг ўқув майдони даражасида узлуксизлиги. Ушбу шартни амалга ошириш учун қуйидагиларни таъминлаш керак: - турли қобилиятли болаларнинг таълим еҳтиёжларига мос келадиган мослашувчан ва ўзгарувчан тизимни яратиш; - инклюзия соҳасидаги қўшма ечимларни ишлаб чиқиш бўйича ҳамкорлик сифатида амалга ошириладиган болалар боғчаси ва мактаб мутахассисларининг биргаликдаги фаолияти; - турли даражадаги таълим ташкилотларининг ҳамкорлиги, бу қуйидаги шаклларда амалга оширилади: педагогик кенгашлар ва йиғилишлар, ота-оналар йиғилишлари, ўқув тadbирлари, бўлажак биринчи синф ўқувчисининг мактабидаги машғулотлар ва бошқалар.

Назорат саволлар:

1. Инклюзив таълим тушунчаси, мақсад ва вазифалари.
2. Инклюзив таълимнинг асосий тамойиллари ва хусусиятлари.

5-МАВЗУ. НОГИРОНЛИГИ БОР ШАХСЛАРНИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИ.

Режа:

1. Бандлик тушунчаси ва унинг турлари.
2. Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш моделлари.
3. Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлашнинг самарадорлигини ошириш йўллари.

Таянч сўзлар: *реабилитация маркази, ногиронларнинг интеграцияси, меҳнат куратори, маъмурий, ижтимоий мослашув.*

Хорижий тажрибани умумлаштирган ҳолда шуни таъкидлаш керакки, илмий адабиётларда ва ижтимоий амалиётда, юқорида айтиб ўтилганидек, ногиронликнинг моҳиятини, ногирон ва жамият ўртасидаги муносабатларни тушунишга турли хил ёндашувлар ишлаб чиқилган. Улар одатда "ногиронлик моделлари" деб номланади, улар икки гуруҳга бўлинади.

Биринчи ҳолда, ногиронлик шахсий муаммо сифатида тушунилади (тиббий ёки "маъмурий" деб номланган модел). Ушбу моделга кўра ногиронлик бу тиббий патология бўлиб, у ногиронларни "нормал" (соғлом) одамлардан ажратиб туради ва ногироннинг барча муаммолари ушбу патологиянинг натижасидир.

Иккинчи ҳолда, ногиронлик ижтимоий муаммо сифатида кўрилади ("ижтимоий" модел деб аталади). Ногиронлик деганда ижтимоий шароитлар ногиронлиги бор одамларнинг ўзини ўзи англаш имкониятларини торайтириши (ижтимоий ахлоқ, психологик иқлим, ижтимоий ташкилот, инфратузилма ва бошқалар) тушунилади. ногирон одамлар аномал емас, балки мазлум гуруҳ сифатида кўрилади. Ногиронлик муаммосига бундай караш бугунги кунда чет елда ногиронларни ижтимоий реабилитация қилиш тизимининг шаклланиши ва ривожланишида муҳим аҳамиятга ега. Айтиш керакки, Америка ва Европа моделларининг ўзига хос хусусиятлари,

ечиладиган вазифаларнинг ўхшашлигига қарамай, ёндашувлар, услублар ва ташкилий дизайнда фарқлар мавжуд.

Масалан, Қўшма Штатларда ногиронлар биринчи навбатда пенсия ва бахциз ходисалардан суғурта билан таъминланган. Ижтимоий қўллаб-қувватлаш ногиронларга ихтисослашган ташкилотлар ва фондларнинг ёрдами билан амалга оширилади, чунки муниципалитетлар ногиронларга конун томонидан талаб қилинадиган хизматларнинг катта қисмини тақдим этиш учун уларни бепул жалб қилади. Улардан асосийси мослашув машғулоти бўлиб, бу ногиронга жароҳати ёки касаллиги натижасида юзага келадиган вазиятга мослашишга ёрдам беради, аҳолининг ушбу тоифасини қўллаб-қувватлаш учун тақдим этиладиган турли хил техник ва бошқа воситалардан фойдаланишни ўргатади. Ишга тайёргарлик ногироннинг иш билан таъминланишига ёрдам бериш, унинг меҳнатга мослашиш ва унда муваффақиятга еришиш истагини кучайтириш учун мўлжалланган;

Қўллаб-қувватладиган (биргаликда) бандлик модели АҚШ ва Канадада 70-80-йилларда ишлаб чиқилган. ўтган аср. Ушбу моделнинг биринчи дастурлари асосан интеллектуал ногиронлиги бўлган одамларни қўллаб-қувватлаш учун тақдим этилган ва инсон танасининг енгил ёки ўртача функцияси бузилган одамлар билан ишлашда жуда муваффақиятли ишлатилган. Аммо ушбу ногиронлар гуруҳларини қўллаб-қувватлаш учун кўшиб юборилган иш кейинчалик иш топишда қийинчиликларга дуч келадиган бошқа мақсадли гуруҳларга ёрдам бериш учун самарали бўлди.

Ушбу моделдан фойдаланган ҳолда, касбий реабилитация ва ўқув дастурларида қўлланиладиган анъанавий "ўқитиш, кейин ишга жойлашиш" усули ногиронлиги бўлган одамларни кундалик иш ҳаётига қўшишда самарасиз эканлиги маълум бўлди. Маълум бўлишича, ногиронлиги бўлган одамларга иш топиш ва сақлаш учун фақат меҳнат кўникмаларини ўргатиш билан чекланиш етарли эмас. Шу муносабат билан, "меҳнат куратори" тушунчаси пайдо бўлди - ногирон одамга тизимли ёрдам кўрсатадиган киши.

Буюк Британияда ногиронлар учун ижтимоий хизматлар амалиёти катта қизиқиш уйғотмоқда. Ижтимоий хизматлар одамларга уйда яшашларига ёрдам бериш учун барча имкониятларни сафарбар қилмоқда. Бироқ, кун давомида қўшимча ёрдамга муҳтож бўлганлар ўз уйларидан узоқда жойлашган кундузги марказга ташриф буюришлари мумкин. Марказлар ногиронлиги бор инсонларга ёки ўқишда қийинчиликларга ега бўлганларга хизматларни ўз ичига олади. Уларда профессионал ишчилар жамоалари мавжуд бўлиб, уларда ижтимоий ишчилар билан бир қаторда психологлар, терапевтлар, ҳамширалар, мураббийлар ва ўқитувчилар ҳам бор. Ижтимоий Ўқув Марказлари (ССО) мактабни тугатгандан сўнг, ўқиши қийин бўлган ёшлар билан машғулотларни давом еттирмоқда. Асосий еътибор ўз-ўзини парвариш қилиш ва ижтимоий кўникмаларни егаллашга қаратилган. Марказлар, шунингдек, расм, қўл санъатлари, ёғоч ўймакорлиги, жисмоний тарбия, ўқиш ва ёзишни ўрганиш дарсларини ҳам ўтказадилар.

Вояга йетганлар учун таълим марказлари (АДС) ногиронлар учун иш жойларига ега, улар оддий буюмлар ва қўл санъатлари йиғилишидан тортиб, ўймакорлик ва электр асбобларидан фойдаланишни ўз ичига олган мураккаб жараёнларгача. Беморларнинг тайёргарлиги мунтазам равишда баҳоланади ва баъзи ҳолларда улар назорати остида мустақил ишларга ўтишлари мумкин.

Буюк Британиядаги ижтимоий хизматларда ногиронлар учун махсус ёллаш хизматлари мавжуд. Улар ногиронларга иш қидиришда ёрдам беришади, махсус транспорт учун ҳақ тўлаш учун нафақа беришади ва миждознинг иш жойини зарур жиҳозлар билан таъминлайдилар. Ногиронлиги бўлган одамларни иш билан таъминлайдиган муассасалар ҳар ой махсус ускуналар (ногиронлар аравачалари, ногиронлар учун лифтлар) сотиб олиш учун нафақа оладилар. Оғир касалликлари бўлган ногиронлар уйда ишлашлари мумкин ва бунинг учун улар махсус компьютер ускуналари билан таъминланган. Тўлиқ ёки қисман кўриш қобилияти йўқолган беморларга китобхонлар (унга ўқиган одам) хизматлари учун тўланадиган нафақа берилади.

Ногиронлар синов муддати давомида (6 ҳафта) ёлланиб, субсидия тўланади. Бандлик маркази ходимлари ҳар бир ногироннинг номзодини ва иш берувчилар билан барча аниқ ҳолатларда тегишли ишларни муҳокама қилишга ёрдам беради. Ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштириш бўйича хизматлар тўғрисидаги маълумотлар ногиронлар учун яхши амалиёт кодексида ва маслаҳат хизматлари ва бандлик марказлари томонидан чиқарилган буклетларда мавжуд.

Касбий терапия чет елда ногиронлар билан ишлашнинг енг истиқболли йўналишларидан биридир. Унинг асосий мақсади ногиронларнинг жисмоний ва руҳий ҳолатини ногиронларга ёрдам бериш ва кундалик ҳаётнинг барча соҳаларида мустақилликка еришиш учун амалга ошириладиган аниқ иш фаолияти орқали тузатишдир. Ушбу соҳада ишлайдиган мутахассислар кўпинча ўзларини "меҳнат йўриқчилари" деб аташади, улар меҳнат орқали инсоннинг йўқолган ҳаётини функцияларини тиклаш ва уни тиклаш ёки ўз-ўзига хизмат қилиш қобилиятини тезлаштиришга ёрдам беради. Бутунжаҳон касбий терапевтлар ташкилоти турли мамлакатларда касбий терапевтларни тайёрлаш бўйича халқаро миқёсда тан олинган меъёрларни ишлаб чиқишга ўз ҳиссасини қўшмоқда.

Касбий терапевтнинг иши кўп қиррали. Мижозларга ёрдам ва қўллаб-қувватлаш ҳар бир алоҳида ҳолат учун алоҳида танланади. Касбий терапевтларнинг функциялари ногироннинг ҳолатини баҳолашни ўз ичига олади; унинг ўзига хос жисмоний фаолиятининг ривожланиши; мослашув ускуналари ва воситаларини танлаш, ўрнатиш ва улардан фойдаланиш; ногиронга максимал мустақиллик бериш ва унинг ҳаёт сифатини яхшилаш.

Мамлакатимизда ногиронлар учун индивидуал реабилитация дастурларини ишлаб чиқиш бўйича ишлар жадаллашмоқда, реабилитация муассасаларининг моделлари яратилмоқда, аҳолининг ушбу тоифаси билан ижтимоий ишнинг инновацион технологиялари жорий етилмоқда. Мураккаб реабилитацияга кўпроқ еътибор қаратилмоқда, унинг тизимида ногироннинг

касбий ва меҳнат реабилитацияси ва ижтимоий ва атроф-муҳитга мослашуви чоралари ўз ўрнини топомқда.

Ногиронларни реабилитация қилиш - уларнинг соғлиғини, бузилган функцияларни, меҳнат қобилиятини тиклашга ва жамиятнинг ижтимоий фойдали ва ижтимоий ҳаётига қайтишга қаратилган тадбирлар тизими. Ҳозирги вақтда реабилитация дунёнинг аксарият мамлакатларида ижтимоий хизматлар амалиётида мустаҳкам ўрнатилган. Ушбу чора-тадбирлар тизимида ногиронларни иш билан таъминлаш муҳим ўринни егаллайди, бу тиббий мутахассисларни текширишдан, касбий йўналтиришдан ва ишга тайёргарликдан бошлаб, ногиронни ишга жойлаштириш учун маҳсулот тайёрлаш ва унинг сифатини назорат қилишдан иборат.

Ногиронларни енг кенг тарқалган ва самарали ижтимоий ва меҳнат реабилитацияси Германия штатларида амалга оширилади, бу кўплаб ногиронларни қолдирган жаҳон уруши оқибатларини бартараф етиш зарурати билан изоҳланиши мумкин. Кўплаб ташкилотлар ушбу мамлакатда ногиронларни ижтимоий ва меҳнат реабилитацияси муаммоларини ҳал қилиш билан шуғулланадилар: давлат идоралари, хайрия агентликлари, турли жамоат ва черков ташкилотлари.

Германиядаги ногиронларни реабилитация қилишнинг умумий бошқаруви ногиронларни текшириш, ўқитиш, қайта тайёрлаш ва ишга жойлаштиришни ташкил етадиган Меҳнат федерал идорасига юклатилган. Моддий таъминот, шу жумладан реабилитация учун маблағлар ишчиларнинг иш ҳақи ва ишбилармонларнинг бадаллари ҳисобидан шакллантирилади. Касбий тайёргарлик бўйича ногиронларга кўрсатиладиган хизматлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. мавжуд касбни аниқлаш, иш жойида синов ўтказиш, касбий тайёргарлик, шу жумладан умумий таълим;
2. касбий мослашиш, малака ошириш, ўқитиш ва қайта тайёрлаш;
3. иш жойини таъминлаш ва уни таъминлашда ёрдам бериш, шу жумладан ёллашга ёрдам бериш, иш берувчига иш жойини ташкил қилишда

ёрдам бериш ва нафақа тўлаш. Бу ишда ҳал қилувчи ўрин иш топишда профессионал маслаҳат ва воситачилик хизматларини кўрсатадиган меҳнат биржаларига берилади. Меҳнат биржаларида ногиронларни касбий реабилитация қилиш бўйича махсус бўлимлар тиббий ва меҳнат экспертизасини ўтказадилар, муайян касбни ва бошқа реабилитация тадбирларини белгилайдилар, масалан, техник воситалар билан таъминлайдилар. Қийин ҳолатларда ногиронлар меҳнат синовлари учун касбий реабилитация марказларига юборилади. Германиядаги реабилитация марказлари фақат тиббий ёки фақат касбий реабилитацияни амалга ошириши, шунингдек, ушбу икки турдаги реабилитацияни бирлаштириши мумкин.

Воллмарштейндаги кенг қамровли реабилитация маркази тиббий ва санитария иншооти бўлиб, унга ортопедия клиникаси, маҳорат дарслари, ётоқхона ва санатория бўлими киради. Ортопедик клиникада жарроҳлик аралашувлар амалга оширилади, физиотерапия, гидротерапия ва физиотерапия бўлими мавжуд. Жарроҳлик тузатиш ва реабилитация даволашдан сўнг беморлар касбий тайёргарлик бўлимига ўтказилади.

Ногиронларни ўқитиш 40 та ихтисос бўйича олиб борилади, асосан ёғоч, металлни қайта ишлаш, савдо, кийим-кечак ва поябзал тикиш. Кундалик машғулот мактабда 3 соат тайёргарлик ва устахоналарда 8 соатлик амалий машғулотларни ўз ичига олади. Табиийки, ўқитиш бошланишидан олдин ногироннинг бир қатор касбларни ўзлаштириш имкониятлари 6 ҳафта давомида ўрганилади ва бундай кузатувлар натижасида енг кўп кўрсатилган касб тўғрисида хулоса чиқарилади. Марказда ўқиш давомийлиги бир неча ойдан икки йилгача. Марказ хусусий фирмалардан буюртмаларни қабул қилади, уларда ногиронлар кейинчалик ишлашга юборилади. Енг жиддий патологияси бўлган ногиронлар ётоқхонада қолиб, устахоналарда ишлашади.

Шуни таъкидлаш керакки, Германияда 1986 йилдан бошлаб, корхонада ногиронлар сони барча ходимларнинг 6% дан кам бўлган ҳар бир ҳолат учун тадбиркорларга бериладиган ойлик жарима миқдори оширилди.

Фақат касбий реабилитацияни таъминлайдиган марказнинг мисоли. Марказ Ҳейделбергда. 800 та ўқув жойлари ва бир хил миқдордаги интернат мавжуд. Ушбу марказ сил, юрак-қон томир касалликлари билан оғриган беморларни реабилитациясини амалга оширади. У электроника, радиотехника, дастурлаш соҳасидаги мутахассисларни тайёрлайди. Дастгоҳлар энг замонавий технологиялар билан жиҳозланган. Бунинг ажабланарли жойи йўқ, чунки марказ тиббий ва касбга оид иккита кенгашнинг раҳбарлигида ишлайди. Профессional техник кенгаш раиси Сиенс компаниясининг ижро етувчи раҳбарларидан биридир. Сиенс бўлимлари билан мутахассислар тайёрлаш бўйича шартномалар тузилган.

Франкфурт Майндаги реабилитация маркази 1200 койкадан иборат бўлиб, тиббий реабилитация қилиш учун мўлжалланган. Шу билан бирга, ортопедик клиникадан ташқари, касбий терапия бўлими ҳам мавжуд. Ушбу бўлимда тўқув, картон ва металлга ишлов бериш устахоналари мавжуд. Аммо уларда машғулотлар ўтказилмайди. Агар керак бўлса, тиббий реабилитациядан сўнг, ногиронлар бошқа шаҳарларга ўқув муассасаларида ёки корхоналарда қайта тайёрлаш учун юборилади.

Таърифланган марказларнинг бирортасида ўқитиш Савдо-саноат палатасида professional кўрикдан ўтгандан сўнг, меҳнат бозорида ногиронлар билан узоқ муддатли шартнома тузиш мумкин.

Бу Германияда ногиронларни ижтимоий ва меҳнат реабилитацияси бўйича қисқача тақдим етилган тизим. Маҳаллий ижтимоий ишчиларни қизиқтирган шунга ўхшаш тизимлар Австрия, Белгия, Швеция, Франция ва Нидерландия каби Европанинг бошқа давлатларида мавжуд.

Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, ногиронлиги бўлган одамларни самарали иш билан таъминлашга ушбу жараённинг барча иштирокчилари: ногиронлар, давлат хизматлари, жамоат ташкилотлари, иш берувчиларни жалб қилган ҳолда комплекс ёндашувни ташкил етиш орқали еришиш мумкин.

Турли мамлакатларда ногиронлиги бўлган одамларни самарали иш билан таъминлашда уларнинг самарадорлигини исботлаган чоралар қаторига қуйидагилар киради:

- бандлик соҳасида камситишга қарши қонун ҳужжатларини амалга ошириш;
- иш квоталари;
- меҳнат жараёнларига касбий терапия бўйича мутахассисларни ва ижтимоий ишчиларни жалб қилиш;
- ногиронлиги бўлган одамларнинг вақтинча ёки синов тариқасида ишга жойлашиши;
- иш берувчини ва иш жойида ногиронлиги бўлган одамни ижтимоий қўллаб-қувватлаш;
- ижтимоий корхоналарни ташкил етиш;
- ногиронларнинг жамоат ташкилотларини иш жараёнида фаол иштирок етиш.

Ишга қабул квоталари Германия, Австрия, Италия, Франция, Испания, Япония ва бошқа давлатлар қонунчилигида белгиланган.

Квота жойларини тақдим етиш учун талаб қилинадиган корхона ишчиларининг минимал сони 20 дан 50 кишигача, квотанинг ҳажми ногиронларнинг 2% дан 6% гача (Ўзбекистонда, корхона ходимларининг енг кам сони 20 кишидан, ногиронлар учун квота 3%).

Қўшма Штатлар ва Буюк Британия каби баъзи мамлакатларда иш берувчиларга ногиронлиги бўлган одамларни иш билан таъминлаш учун мажбурий чоралар кўрилмайди, аммо камситишга қарши қонунлар мавжуд бўлиб, унга биноан иш берувчи барча иш изловчилар ва ишлайдиган ходимлар учун тенг шароит яратиши шарт. Хусусан, суҳбат пайтида ҳиссий ногирон одамлар учун барча материаллар ва алоқа элементлари таъминланиши керак, шахсий саволлар бериш тақиқланади ва баъзи ҳолларда тиббий маълумотномани талаб қилади.

Дунёнинг аксарият ривожланган мамлакатларида (Швейцария, Австралия, Франция, Корея, Италия, Россия), шунингдек, Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган одамнинг иш билан таъминланишидан қатъи назар, пенсия тўловларини ушлаб туриш унинг иш билан таъминланишига туртки бўлади, чунки бу ҳолда ногиронлиги бўлган одам иш бермайди. нафақасини йўқотишдан кўрқади ва кўшимча даромад олиши мумкин. Баъзи бошқа мамлакатларда (АҚШ, Буюк Британия, Германия, Норвегия) ишга жойлашиш пайтида пенсия тўлаш маълум бир муддат, 3 ойдан 3 йилгача давом этади ва муваффақиятли иш билан таъминланади, соғлиғи ёмонлашмайди ва белгиланган даражадан кам бўлмаган маош олади.

Вақтинчалик ёки синов усулида ишлаш кўп ривожланган мамлакатларда қўлланиладиган усул бўлиб, ногирон ишчилар учун ҳам, иш берувчилар учун ҳам фойдалидир. Ушбу усул уларга бажариши мумкинлигига ишончлари комил бўлмаган мажбуриятларни қабул қилмасликларига имкон беради. Кўпгина ногиронларнинг мажбурий изоляция қилиниши (уй шароитида ўқитиш, махсус мактаб-интернатларда ўқитиш, ихтисослаштирилган болалар уйларида ва ногиронлар уйларида ва ҳоказо) туфайли жуда кам ижтимоий тажрибага ега бўлганлиги сабабли, уларга зудлик билан меҳнат интизоми ва корхоналарда мавжуд бўлган ишларнинг иерархиясига кўникиш қийин, ҳамкасблар билан ўзаро муносабатларни ўрнатиш ва алоқа қоидаларини ўзлаштириш қийин. Бошқа томондан, кўплаб иш берувчилар ногиронларнинг ўз корхоналарида имкониятлари ва фойдалилиги тўғрисида нотўғри фикрда. Вақтинчалик иш билан таъминлаш ушбу муаммони ҳал қилишга имкон беради. Бунинг бошқа шакллари "пассив амалиёт" ни ташкил етишдир, бунда ногирон одам иш берувчининг келажакда бажаришни талаб қилган ишларни қандай бажараётганини кўриб чиқади. Корхонага экскурсиялар ҳам амалга оширилади. Ўзбекистонда бу барча таълим шакллари одатда коллеж ёки университет талабалари учун ташкил етилади, аммо ногиронлиги бор одамларнинг жамоат ташкилотларининг кўплаб раҳбарлари ўз аъзоларини

иш билан таъминлаш имкониятларини ошириш учун бундай чоралар зарурлигини таъкидлайдилар.

Ишдан кейин ногиронлиги бўлган одамни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, шунингдек иш берувчилар томонидан қўллаб-қувватлаш унинг келажақда самарали ишлашини таъминлаш учун зарурий чора сифатида қабул қилинади.

Турли мамлакатларда ушбу тадбир турли хил шаклларга ега: хамроҳлик қилувчи киши бундай ишга жойлашиш бўйича ижобий тажрибага ега бўлган, маълум вақт давомида янги келган ёки керак бўлганда ногиронлар ташкилотига аъзо бўлиши мумкин; ижтимоий хизматларнинг ходими ёки ногирон ишлайдиган корхонанинг масъул ходимиб. Япониянинг Бандликка кўмаклашиш тўғрисидаги қонунига биноан, агар корхонада 5 ёки ундан ортиқ ногирон ишчилар бўлса, ногиронларга маслаҳат бериш ва уларга ёрдам бериш учун касбий тайёргарликдан ўтган касбий ҳаёт бўйича маслаҳатчини ёллаш талаб этилади. Иш берувчини қўллаб-қувватлаш режаси ҳам тузилади, у ерда унга ходимнинг еҳтиёжларини аниқлаш, иш жойини созлаш ва ҳк. 7 С

Буюк Британиянинг Show Труст миллий хайрия ташкилоти бу иш учун кўнгиллиларни жалб қилмоқда. Нодавлат ташкилоти бўлган "Show Труст" ушбу фаолиятни амалга ошириш учун давлат бюджетидан маблағ ўолади. Шунга ўхшаш схема кўплаб бошқа мамлакатларда ишлайди.

Жаҳон амалиётида кўрсатиб ўтилганидек, ногиронлиги бўлган одамларни иш билан таъминлаш жараёнида жамоат ташкилотларининг фаол иштироки бу жараённинг муваффақият қозонишининг зарур шартидир. Ушбу ташкилотлардан фойдаланишнинг афзаллиги, аввало ногиронлиги бўлган одамларни ишга жойлаштириш жараёнида уларнинг юқори мотивацияси, кейин муаммони "ичдан" тушуниш, улардаги мақсадли гуруҳга ишониш, "тенгдош" орқали дастурларни муваффақиятли ўтказиш тажрибаси, улар ишлатадиган усулларнинг мослашувчанлиги ва ўзгарувчанлиги. ... Жамият ва нодавлат нотижорат ташкилотларини иш билан таъминлаш

хизмати сифатида фойдаланишнинг ёрқин мисолларидан бири бу Буюк Британиянинг ногиронлиги бор одамларни иш билан таъминлаш бўйича енг йирик хизмат кўрсатувчи Show Труст бўлиб, 160,000 дан ортиқ одамларни қўллаб-қувватлайди. Буюк Британиянинг ижтимоий хавфсизлик тармоғида ишлатиладиган "пул мижозга ергашади" тамойилидан фойдаланган ҳолда, ташкилот мунтазам равишда ушбу хизматлар учун ҳукумат томонидан еълон қилинган тендерларда ғолиб чиқади.

Show Труст ногиронлиги бўлган одамларни иш билан таъминлашнинг барча босқичларида қўллаб-қувватлайди, жумладан, шахсий фаровонлик бўйича маслаҳатлар, касбга йўналтириш, ўқитиш еҳтиёжларини аниқлаш, иш жойини тайёрлаш, синов ишлари, молиявий ёрдам, ишдан кейин қўллаб-қувватлаш, иш берувчиларнинг қарорлари, иш жойини созлаш...

Ногиронларга ёрдам беришга ихтисослашган ижтимоий корхоналарни барпо етиш, улар учун очик меҳнат бозорида иш билан таъминлаш мумкин емас, бу тоифадаги фуқароларнинг бандлигини таъминлашнинг яна бир чорасидир. Бир қатор ижтимоий корхоналар ногиронларни доимий иш билан таъминлайди, бошқалари касбий тайёргарлик ва ижтимоий реабилитацияни таъминлайди ва кейинчалик очик меҳнат бозорида иш топади.

Назорат саволлар:

1. Бандлик тушунчаси ва турлари.
2. Ногиронлиги бор шахсларнинг бандлигини таъминлаш моделлари ва самарадорлигини ошириш йўллари.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1- амалий машғулот: Ногиронликни тушуниш моделлари.

Ишдан мақсад: Ногиронликни тушуниш моделлари билан ижтимоий иш амалиётини ижтимоий иш усуллари ёрдамида ўрганиш.

Масаланинг қўйилиши: Ногиронликни тушуниш моделлари орқали ижтимоий иш амалиётини сифат кўрсаткичларини юқори даражага кўтариш.

Назорат саволлари:

1. Ногиронликни тушунишда тарихий моделнинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Ногиронликни тушунишда тиббий моделнинг мазмуни.
3. Ногиронликни тушунишда ижтимоий моделнинг келиб чиқиши.

Амалий машғулот.

Бугун машғулотдан нималарни ўргандим ва уни қандай иш жараёнимда қўллайман шаклидаги жадвални тўлдириш. Тингловчилар нимани олдиндан билар эди, дарс жараёнида нималарни билишни хоҳлаган эди, нималарни билиб олганлигини таҳлил қилади. “БББ” методи ёрдамида.

Билардим	Билишни хоҳлаган эдим	Билиб олдим

2-амалий машғулот: Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилишда хориж тажрибаси.

1-иш: Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилишда Европа Иттифоқининг тажрибаси.

2-иш: АҚШда ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.

3-иш: Японияда ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш хусусиятлари.

4-иш: бугун машғулотдан нималарни ўргандим ва уни қандай иш жараёнимда қўллайман шаклидаги жадвални тўлдириш. Тингловчилар нимани олдиндан билар эди, дарс жараёнида нималарни билишни хоҳлаган эди, нималарни билиб олганлигини таҳлил қилади. “БББ” методи ёрдамида.

Билардим	Билишни хоҳлаган эдим	Билиб олдим

Мустақил бажариш учун топшириқлар (уйга вазифа): Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий ҳимоя қилишда хориж тажрибасини иш фаолиятида қўллаш юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш.

3-амалий машғулот: Ногиронлиги бор шахсларни ижтимоий реабилитация қилишнинг технологиялари.

1. Ижтимоий реабилитация тушунчасининг мазмун-моҳияти.
2. Реабилитациянинг босқичлари ва компонентлари.

Хавф остида бўлган болаларни ижтимоий ва педагогик қўллаб-қувватлаш"

Вазифа-вазият тузилиши:

1. Ўқитувчи ёки ўқувчилар одатдаги профессионал вазиятларни танлайдилар ва таърифлайдилар.
2. Ушбу муаммоларни ҳал қилишда ижтимоий педагогнинг мақсад ва вазифаларини белгилайди.

Вазият параметрларини: муаммо тури, тақдим этилган ёрдам турлари, ички мулоқот, ташқи алоқа, вазиятни ҳал қилиш учун вақт) тасвирлаб беради.

4. Ижтимоий ўқитувчининг ушбу ҳолатни ҳал қилиш бўйича танланган усуллари ва шакллари.

Одатда профессионал вазиятларнинг тавсифи.

Вазият таърифи 1. Катта оила, 13 ёшли ўғли кечикиб, тез-тез саросимага тушади. Ота-онаси билан бўлган муносабатлар ёмонлашди, бола маслаҳатига қулоқ солмади.

Вазиятнинг 2 таърифи. Тўққизинчи синф ўқувчиси бешинчи қаватдан сакраб чиқди. Она ахлоқсиз ҳаёт тарзини олиб келади. Боланинг сўзларига кўра, отаси вафотидан кейин онаси тарбияси ҳақида ғамхўрликни тўхтатиб, уйга бошқа одамларни олиб келади, ичимликлар, уйда ухламайди. Бола ҳозир уйда ишлайди. Ваня 13 ёшда, оилада ягона бола. 5-синфгача мактабда қийинчиликлар бўлмаган. 6-синфда мунтазам ўтишлар бошланди. Қўшнилар баъзан Ваняни норасмий гуруҳларга хос кийимда кийган узун сочли болаларнинг даврасида кўрган. У баъзан дўстлари билан тунни ўтказди ва кейин деярли ҳар доим улар билан бирга ўйнашни бошлади. Уйда ҳафта мобайнида кўринмади. Ўқитувчи онаси билан суҳбатлашганда, Ванянинг баттар жаҳли чиқди ва у билан алоқа йўқолди. Унинг муаммоларидан азоб чекади: эри турмуш ўртоғини тарк этди.

4-амалий машғулот: Инклюзив таълим тушунчаси.

1-иш: Инклюзив таълим тушунчаси, мақсад ва вазифалари.

2-иш: Инклюзив таълимнинг асосий тамойиллари ва хусусиятлари.

3-иш: бугун машғулотдан нималарни ўргандим ва уни қандай иш жараёнида қўллайман шаклидаги жадвални тўлдириш. Тингловчилар нимани олдиндан билар эди, дарс жараёнида нималарни билишни хоҳлаган эди, нималарни билиб олганлигини таҳлил қилади. “БББ” методи ёрдамида.

Билардим	Билишни хоҳлаган эдим	Билиб олдим

Мустақил бажариш учун топшириқлар (уйга вазифа): Ўзбекистонда инклюзив таълим муаммоларини таҳлил қилиш

5-Амалий машғулот: Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш хусусиятлари.

Бир саҳифада қисқа иншо ёзинг (иншо) "Менинг шахсий тажрибам ва ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш муаммосига муносабатим" мавзусида

10 дақиқада. Иншо матнларини муҳокама қилиш иккита гуруҳ, кейин тўртта тингловчи. Жавоб қуйидаги саволлар:

1. Бандлик тушунчаси ва унинг турлари.
2. Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш моделлари.
3. Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлашнинг самарадорлигини ошириш йўллари.

Ногиронлиги бор шахсларни бандлигини таъминлаш ҳақидаги замонавий "миф" ларга мисоллар келтиринг.

Қандай ижобий ва салбий томонлар бор уюшган ва уюшмаган ёшларнинг алоҳида таълимини таъминлаш

2. Жозибатор тизим интеграциялашган таълим
3. Интеграцияга ўтишда қандай қийинчиликлар юзага келади таълим қандай қилиб уларни бартараф этиш мумкин?

ГЛОССАРИЙ

№	Термин	Изоҳ	Description
1.	Адаптация ижтимоий Adaptation	<p>Шахснинг ўзгарувчан ижтимоий муҳитга мослашуви жараёни. Ижтимоий мослашув воситаси – бу инсон томонидан янги ижтимоий муҳит (масалан, ишга кирган ташкилот)нинг меъёрлари ва кадриятларини, унда ривожланган ижтимоий ўзаро муносабатлар шакллари қабул қилиш.</p>	<p>Is a process whereby a person assumes the parenting of another, usually a child, from that person's biological or legal parent or parents. Legal adoptions permanently transfer all rights and responsibilities, along with filiation, from the biological parent or parents.</p>
2.	Ижтимоий сиёсат Social policy	<p>Жамият ички муносабатларини аҳолининг ижтимоий гуруҳлари манфаатларига қараб амалга ошириладиган, унинг ижтимоий дастурлари ва амалиётида мужассамланган давлат ички сиёсатининг ажралмас қисми.</p>	<p>Is policy usually within a governmental or political setting, such as the welfare state and study of social services. Social policy consists of guidelines, principles, legislation and activities that affect the living conditions conducive to human welfare, such as a person's quality of life</p>
3.	Ижтимоий ҳимоя Social support	<p>Кенг маънода — мамлакат аҳолисини ижтимоий ва моддий муҳофаза қилинишини таъминлайдиган ва жамиятда қарор топган ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий чоратадбирлар мажмуи; тор маъ-нода — давлат ва жамиятнинг ёши, саломатлиги ҳолати, ижтимоий аҳволи, тирикчилик воситалари билан етарли таъминланмагани туфайли ёрдамга, кўмакка муҳтож фуқаролар тўғрисидаги ғамхўрлиги.</p>	<p>Is activities carried out by social protection bodies within the framework of social policy aimed at providing assistance to certain categories of citizens in accordance with legislative and legal acts.</p>
4.	Ижтимоий шериклик Social partnership	<p>Давлат органларининг нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурларини, шу жумладан тармоқ, ҳудудий дастурларни, шунингдек норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқлари</p>	<p>A relationship between trade unions and employers where both social partners work together for the good of the company, and hence of the employees. Typically, social partnership in the UK involves unions agreeing to flexible</p>

		ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган бошқа қарорларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш борасидаги ҳамкорлигидир.	working practices in return for promises of job security and employer commitment to training. It also involves the development of institutions to promote dialogue (social dialogue) between firms and unions.
5.	Инсон ҳуқуқлари Human rights	Инсоннинг давлат билан муносабатидаги ҳуқуқий мақомини, иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маданий соҳалардаги имкони-ятлари ҳамда даъволарини тавсифловчи тушунча.	Moral principles or norms that describe certain standards of human behaviour and are regularly protected as natural and legal rights in municipal and international law.
6.	Кафолатлар ижтимоий Social guarantees	Замонавий жамиятда инсон ҳуқуқларининг амалга оширилишини таъминлайдиган моддий ва маънавий воситалар, ҳуқуқий ҳужжатлар.	Are defined as sets of policy mechanisms that determine citizens' entitlements related to basic services and ensure their fulfillment on the part of the state.
7.	Ногиронлик Disability	Касаллик, шикастланиш, майиб-мажруҳдик, бахтсиз ҳодисалар туфайли бутунлай ёки маълум муддат меҳнат қобилиятини йўқотиш. Жисмоний ёки ақлий нуқсонлари борлиги сабабли ижтимоий ёрдам ва ҳимояга муҳтож шахс ногирон ҳисобланади. Ногиронлик тиббий меҳнат экспертиза комиссияси томонидан белгиланади.	Is any condition that makes it more difficult for a person to do certain activities or interact with the world around them. These conditions, or impairments, may be cognitive, developmental, intellectual, mental, physical, sensory, or a combination of multiple factors. Impairments causing disability may be present from birth or occur during a person's lifetime.
8.	Омил ижтимоий Social factor	Маълум бир ижтимоий ҳодисанинг табиати ёки маълум бир хусусиятларини белгилайдиган сабаби, уни ҳаракатлантирувчи кучи.	Is the reason, the driving force of any social phenomenon, which determines its character or its individual features.
9.	Суғурталаш Insurance	Табиий офатлар (зилзила, сув тошқини, ёгин ва б.), ҳар хил бахтсиз ҳодисалар рўй бериши натижасида кўрилган зарарни қоплаш ва бошқа пул қопламалари тўлаш учун мақсадли пул жамғармаларини ташкил этиш ва ундан	is a means of protection from financial loss. It is a form of risk management, primarily used to hedge against the risk of a contingent or uncertain loss.

		фойдаланиш билан боғлиқ иқтисодий муносабатлар тизими.	
10.	Функция Function	Бошқа ҳодисага боғлиқ бўлиб, ушбу ҳодиса ўзгариши билан ўзгариб турадиган ҳодиса.	Is a phenomenon that depends on another and changes as this other phenomenon changes.
11.	Хоспис Hospice	Ўлик касалларга ҳаётни сўнгги ойларида ёрдам кўрсатиш тизимини тақдим этадиган кўп тармоқли дастур. Бундай ёрдам одатда касалхонада бўлмаган уйда, оилалар, дўстлар ва танишлар томонидан таъминланади.	Care is a type of health care that focuses on the palliation of a terminally ill patient's pain and symptoms and attending to their emotional and spiritual needs at the end of life. Hospice care prioritizes comfort and quality of life by reducing pain and suffering. Hospice care provides an alternative to therapies focused on life-prolonging measures that may be arduous, likely to cause more symptoms, or are not aligned with a person's goals.
12.	Шахс Person	Алоҳида индивид, моҳиятан яхлит ижтимоийахлоқий олам. У ўзида инсон моҳиятини, унинг мавжудот сифатидаги қадриятини мужассам этади.	Is a being that has certain capacities or attributes such as reason, morality, consciousness or self-consciousness, and being a part of a culturally established form of social relations such as kinship, ownership of property, or legal responsibility.
13.	Экспертиза Expertise	Мутахассис ёки мутахассислар гуруҳи томонидан у ёки бу соҳада малакали ечим талаб қилинадиган масалаларни ўрганиш.	Consideration, study of any issues, problems, solutions that require special knowledge to present on them a reasoned, well-reasoned conclusion, scientific justification.
14.	Эмпатия Empathy	Шахснинг бошқа одамларнинг кечинмаларига ҳиссий жиҳатдан жавоб бориш қобилияти.	Is the capacity to understand or feel what another person is experiencing from within their frame of reference, that is, the capacity to place oneself in another's position. Definitions of empathy encompass a

			broad range of emotional states. Types of empathy include cognitive empathy, emotional (or affective) empathy, and somatic empathy.
15.	Ҳаёт сифати Quality of life	Инсоннинг турли хил ижтимоий тизимлар ва тузилмалардаги маънавияти, унинг ижтимоий эркинлиги даражасини, ҳар томонлама ривожланиш ва ўз қобилиятлари ва ҳаётини яхшироқ режаларини амалга ошириш имкониятини ифода этувчи комплекслик комплекс тавсифи.	Is the general well-being of individuals and societies, outlining negative and positive features of life. It consists of the expectations of an individual or society for a good life.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажак фаъул бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнь “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз

малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрь “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармони.

17. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 августдаги “Худудларнинг жадал ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашга доир устувор чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПКҚ-3182 сонли Қарори.

20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 21 октябрдаги “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тизими янада такомиллаштирилиши муносабати билан ўзбекистон республикаси ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ВМҚ-889 сонли Қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

13. English for academics. Cambridge University Press and British Council Russia, 2014. Book 1,2.

14. Karimova V.A., Zaynutdinova M.B., Nazirova E.Sh., Sadikova Sh.Sh. Tizimli tahlil asoslari. – T.: “O’zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti”, 2014. – 192 b.

15. Natalie Denmeade. Gamification with Moodle. Packt Publishing - ebooks Account 2015. - 134 pp.

16. Paul Kim. Massive Open Online Courses: The MOOC Revolution. Routledge; 1 edition 2014. - 176 pp.

17. William Rice. Moodle E-Learning Course Development - Third Edition. Packt Publishing - ebooks Account; 3 editions 2015. - 350 pp.

18. Yusupbekov N.R., Aliev R.A., Aliev R.R., Yusupbekov A.N. Boshqarishning intellectual tizimlari va qaror qabul qilish. –Toshkent: “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” DIN. 2015. – 572 b.

19. А.Ҳайтов, М.Зиядуллаев. Ўзбекистонда пенсия таъминоти ва хориж тажрибаси. Тошкент “Адолат” 2009 й.

20. Актуальные проблемы пенсионной реформы / В.С.Назаров. – М.: Издательство «Дело» РАНХ, 2010. – 144 с. (электрон)

21. Асекретов О.К., Борисов Б.А., Бугакова Н.Ю. и др. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. – 318 с.
<http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>

22. Беликова Т.Н., Минаева Л.Н. Пенсия: расчет и порядок оформления. – СПб.: Питер, 2011. – 224 с. (электрон)

23. Вахабов А.В., Мажидов Н.М. Жамғариб бориладиган пенсия жамғармасининг Ўзбекистонда инвестиция сиёсатини амалга оширишдаги роли. Монография. – Тошкент. “Universitet”. 2017 йил. 128 б.

24. Далимов.Р.Т. Мировой опыт реформирования пенсионной системы и его применения в условиях переходной экономики.Ташкент.«Университет» 2003 г.

25. Жамғариб бориладиган пенсия таъминоти: Ўқув қўлланма / Б.С. Маматов; - Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2018. – 168 б.

26. Игнатова Н. Ю. Образование в цифровую эпоху: монография. М-во образования и науки РФ. – Нижний Тагил: НТИ (филиал) УрФУ, 2017. – 128 с. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54216/1/978-5-9544-0083-0_2017.pdf

27. Ижтимоий иш ва ижтимоий таъминотга кириш: Дарслик / А.В. Вахабов, Ш.Ш. Захидова, Б.Б. Бахтиёров, Д.Ш. Одинаев, Ж.Н.Файзуллаев; - Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2018. – 168 б.

28. Информационные технологии в педагогическом образовании / Киселев Г.М., Бочкова Р.В. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Дашков И.К. 2018. - 304 с.

29. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.– Т.: “Нихол” нашриёти. 2013, 2016. – 279 б.

30. Каримова В.А., Зайнутдинова М.Б. Информационные системы. - Т.: Aloqachi. 2017. - 256 стр.

31. Креативная педагогика. Методология, теория, практика. / под. ред. Попова В.В., Круглова Ю.Г.-3-е изд.–М.: “БИНОМ. Лаборатория знаний”. 2012. – 319 с.

32. Маматов Б.С. Пенсия жамғармаси фаолияти. Ўқув қўлланма. – Т.: “Barkamol fayz media”, 2017, 280 бет.

33. Павленок П. Д., Руднева М. Я. Технологии социальной работы с различными группами населения: Учеб. пособие / Под ред. П. Д. Павленка. Москва: ИНФРА-М, 2010.

34. Пенсия тизимини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси: Дарслик/ А.В. Вахабов, Ш.Х. Хажибакиев, Б.Б. Бахтиёров, Ж.Н. Файзуллаев, Ш.Р.

Рахманов, Д.Ш. Одинаев; - Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2018. – 400 б.

35. Платонова Н. М. ПЗ75 Инновации в социальной работе: учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования / Н. М. Платонова, М.Ю. Платонов. – 2-е изд., стер. – Москва: Издательский центр «Академия», 2012. – 256 с. – (Сер. Бакалавриат).

36. Савинов Л. И. Социальная работа с детьми в семьях разведенных родителей: Учебное пособие / Л. И. Савинов, Е. В. Камышова. – 5-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2012. – 260 с.

37. Социальная работа с различными группами населения. Под редакции Н.Ф.Басова. – Москва. 2017.

38. Теория и методика социальной работа. Отв. редактор Т.В.Майкин. – Москва. 2017.

39. Технологии социальной работы с молодежью. Под редакции Н.Ф.Басова. – Москва. 2018.

40. Умурзаков Б.Х. Проблемы пенсионного обеспечения в условиях рыночных отношений. Ташкент “Фан”, 2005 г.

41. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет

42. Холостова Е. И. Социальная работа: Учебник для бакалавров / Е.И. Холостова. – Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и к», 2012. – 612 с.

IV. Интернет сайтлар

43. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги:
www.edu.uz.

44. Бош илмий-методик марказ: www.bimm.uz

45. [www. Ziyonet. Uz](http://www.Ziyonet.Uz)

46. <http://ssopir.ru/>

47. <http://www.socialwork-archive.org/>

48. <http://www.socialwork.ru/3w78rmf09a.html>

49. Social Work International Platform

50. <http://www.socialworker.com/>

51. <http://socialworkpodcast.com/>

52. <http://soc-work.ru/>

